

MINISTERSTWO EDUKACJI
NARODOWEJ

Małgorzata Obuchiewicz

**Gospodarowanie na rynku zasobów, dóbr i usług
343[01].O1.02**

Poradnik dla ucznia

Wydawca
Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy
Radom 2006

Recenzenci:

mgr Zdzisława Koźmin

mgr Barbara Wierzbowska

Opracowanie redakcyjne:

mgr Małgorzata Obuchiewicz

Konsultacja:

dr Elżbieta Sałata

Poradnik stanowi obudowę dydaktyczną programu jednostki modułowej 343[01].O1.02 „Gospodarowanie na rynku zasobów, dóbr i usług” zawartego w programie nauczania dla zawodu technik administracji.

Wydawca

Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, Radom 2006

SPIS TREŚCI

1. Wprowadzenie	3
2. Wymagania wstępne	5
3. Cele kształcenia	6
4. Materiał nauczania	7
4.1. Decyzje konsumentów i producentów w procesie gospodarowania	7
4.1.1. Materiał nauczania	7
4.1.2. Pytania sprawdzające	9
4.1.3. Ćwiczenia	9
4.1.4. Sprawdzian postępów	10
4.2. Systemy ekonomiczne. Obieg okrężny produktu i dochodu	11
4.2.1. Materiał nauczania	11
4.2.2. Pytania sprawdzające	13
4.2.3. Ćwiczenia	14
4.2.4. Sprawdzian postępów	15
4.3. Mierzenie efektów działalności gospodarczej	16
4.3.1. Materiał nauczania	16
4.3.2. Pytania sprawdzające	17
4.3.3. Ćwiczenia	18
4.3.4. Sprawdzian postępów	19
4.4. Mechanizm funkcjonowania rynku dóbr i usług	20
4.4.1. Materiał nauczania	20
4.4.2. Pytania sprawdzające	23
4.4.3. Ćwiczenia	24
4.4.4. Sprawdzian postępów	25
4.5. Równowaga rynkowa	26
4.5.1. Materiał nauczania	26
4.5.2. Pytania sprawdzające	28
4.5.3. Ćwiczenia	28
4.5.4. Sprawdzian postępów	29
4.6. Bezrobocie i inflacja	30
4.6.1. Materiał nauczania	30
4.6.2. Pytania sprawdzające	33
4.6.3. Ćwiczenia	33
4.6.4. Sprawdzian postępów	35
4.7. Ingerencja rządu i banku centralnego w procesy gospodarcze	36
4.7.1. Materiał nauczania	36
4.7.2. Pytania sprawdzające	38
4.7.3. Ćwiczenia	39
4.7.4. Sprawdzian postępów	40
4.8. Jednolity rynek europejski. Fundusze strukturalne i spójności	41
4.8.1. Materiał nauczania	41
4.8.2. Pytania sprawdzające	43
4.8.3. Ćwiczenia	44
4.8.4. Sprawdzian postępów	45
5. Sprawdzian osiągnięć	46
6. Literatura	50

1. WPROWADZENIE

Poradnik ten będzie Ci pomocny w opanowaniu wiedzy z zakresu „Gospodarowania na rynku zasobów, dóbr i usług”.

W poradniku zamieszczono:

- wymagania wstępne, czyli wykaz niezbędnych umiejętności i wiedzy, które powinieneś mieć opanowane, abyś bez problemów mógł korzystać z poradnika,
- cele kształcenia, jakie w wyniku realizacji programu jednostki modułowej powinieneś umieć,
- materiał nauczania, czyli wiadomości teoretyczne niezbędne do opanowania treści jednostki modułowej,
- zestaw pytań sprawdzających przydatnych do sprawdzenia, czy już opanowałeś podane treści,
- ćwiczenia, które pomogą Ci zweryfikować wiadomości teoretyczne oraz ukształtować umiejętności praktyczne,
- sprawdzian postępów, który posłuży nauczycielowi do przeprowadzenia sprawdzianu poziomu przyswojenia przez Ciebie wiadomości i ukształtowanych umiejętnościach,
- literaturę uzupełniającą.

W materiale nauczania zostały omówione zagadnienia dotyczące treści z obszaru gospodarowania na rynku zasobów dóbr i usług, w tym: decyzje konsumentów i producentów w procesie gospodarowania, systemy ekonomiczne, obieg okrężny produktu i dochodu, mierzenie efektów działalności gospodarczej, mechanizm funkcjonowania rynku dóbr i usług, równowaga rynkowa, ingerencja rządu i banku centralnego w procesy gospodarcze, polityka fiskalna i monetarna, jednolity rynek europejski, fundusze strukturalne i spójności.

Z podrozdziałem Pytania sprawdzające możesz zapoznać się przed przystąpieniem do poznawania treści materiału nauczania, poznając wymagania wynikające z potrzeb zawodu, a po przyswojeniu wskazanych treści, odpowiadając na te pytania, sprawdzisz stan swojej gotowości do wykonania ćwiczeń. Przykładowe ćwiczenia pozwolą Ci zrozumieć i przyswoić wiedzę w praktyce. W razie wątpliwości zwróć się o pomoc do nauczyciela.

Po wykonaniu ćwiczeń, sprawdź poziom swoich postępów, rozwiązując test Sprawdzian postępów, zamieszczony po ćwiczeniach. W tym celu:

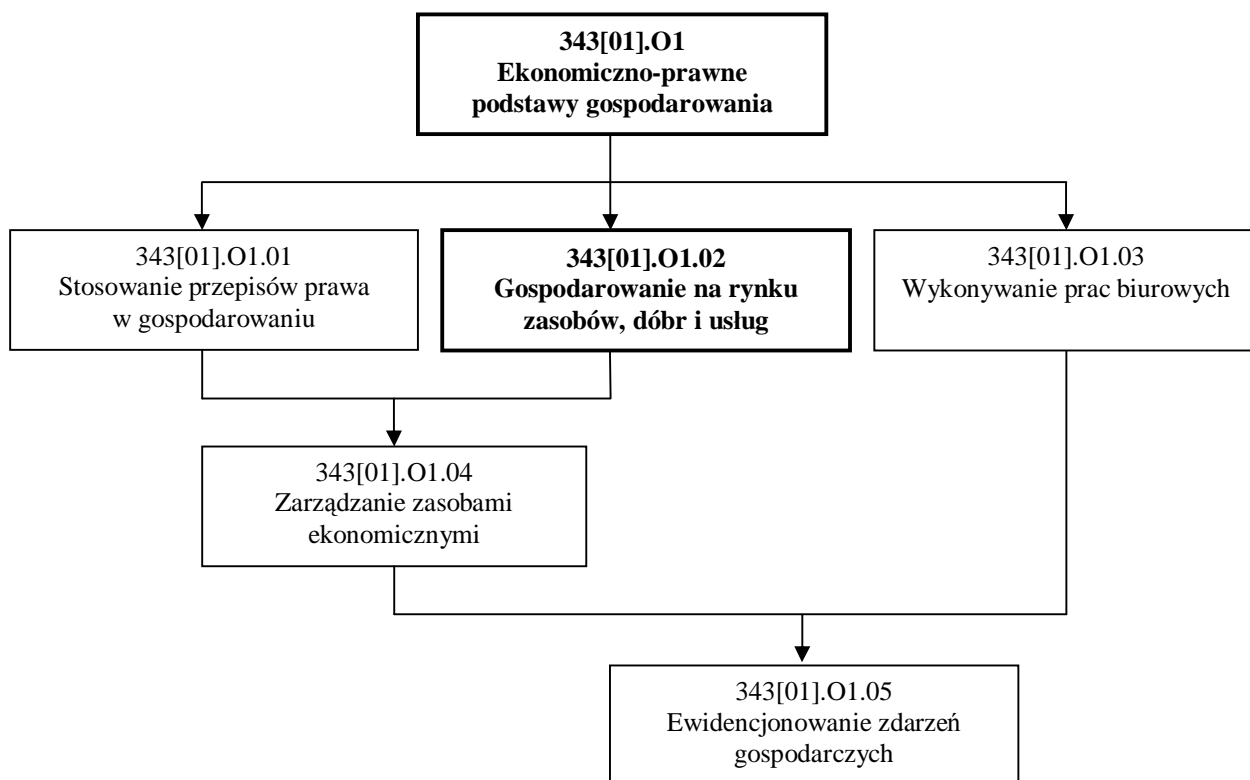
- przeczytaj pytania i odpowiedz na nie,
- zaznacz odpowiedź, wstawiając X w podane miejsce Tak lub Nie.

Odpowiedzi Nie wskazują na luki w Twojej wiedzy, informują Cię również, jakich zagadnień jeszcze dobrze nie opanowałeś. Oznacza to także powrót do materiału, który nie jest dostatecznie opanowany.

Poznanie przez Ciebie wszystkich lub określonej części wiadomości z dziedziny gospodarowania na rynku zasobów, dóbr i usług będzie stanowiło dla nauczyciela podstawę do przeprowadzenia sprawdzianu poziomu przyswojenia wiadomości i ukształtowanych umiejętności. W tym celu nauczyciel może posłużyć się zestawem zadań testowych, który zawiera:

- instrukcję, w której omówiono tok postępowania podczas przeprowadzania sprawdzianu,
- przykładową kartę odpowiedzi, w której, w przeznaczonych miejscach wpisz odpowiedzi na zadania, będzie to stanowić dla Ciebie trening przed sprawdzianem zaplanowanym przez nauczyciela.

Wiedza i nabyte umiejętności są bazą do zrozumienia treści zawartych w kolejnych jednostkach modułowych.

Schemat układu jednostek modułowych

2. WYMAGANIA WSTĘPNE

Przystępując do realizacji programu jednostki modułowej „Gospodarowanie na rynku zasobów, dóbr i usług”, powinieneś umieć:

- rozróżniać podstawowe pojęcia z dziedziny prawa,
- korzystać z różnych źródeł informacji,
- stosować technologię komputerową i informacyjną,
- współpracować w grupie,
- rozwiązywać problemy w sposób twórczy.

3. CELE KSZTAŁCENIA

W wyniku realizacji programu jednostki modułowej powinieneś umieć:

- wyjaśnić konieczność dokonywania wyborów ekonomicznych,
- podać przykłady kosztów alternatywnych dokonywanych wyborów,
- podjąć decyzję ekonomiczną w procesie produkcji, wymiany i konsumpcji,
- scharakteryzować sposoby rozwiązywania problemów niedoboru w różnych systemach ekonomicznych,
- określić współzależność działających na rynku podmiotów gospodarczych,
- wyjaśnić zasadność równowagi odpływów płatności i dopływów do ruchu okrężnego produktu i dochodu,
- wyjaśnić mechanizm funkcjonowania rynku,
- uzasadnić zależność decyzji producenta o zmianie ceny od popytu,
- uzasadnić zależność decyzji konsumenta o dokonaniu zakupu od podaży,
- uzasadnić konieczność równoważenia rynku,
- określić konsekwencje zachwiania równowagi gospodarczej,
- dokonać interpretacji wskaźników opisujących skutki zachwiania równowagi gospodarczej,
- uzasadnić potrzebę ingerencji rządu i banku centralnego w procesy gospodarcze,
- określić wpływ instrumentów polityki fiskalnej i monetarnej na decyzje podmiotów gospodarczych,
- określić znaczenie wymiany międzynarodowej dla gospodarki Polski,
- określić znaczenie unijnych funduszy strukturalnych i spójności dla rozwoju społeczno-gospodarczego kraju.

4. MATERIAŁ NAUCZANIA

4.1. Decyzje konsumentów i producentów w procesie gospodarowania

4.1.1. Materiał nauczania

Gospodarowanie jest to działalność człowieka wynikająca z dążenia do możliwie najpełniejszego zaspokojenia nieograniczonych potrzeb ludzkich w warunkach ograniczoności tych zasobów. Gospodarowanie wiąże się więc z ciągłym podejmowaniem decyzji, dokonywaniem wyborów, na co przeznaczyć rzadkie środki będące w dyspozycji i jakie potrzeby zaspokoić. Ze względu, na odnawialność i rozwój ludzkich potrzeb jest to działalność ciągła, a powtarzające się stale procesy produkcji, podziału, wymiany i konsumpcji dóbr składają się łącznie na pojęcie procesu gospodarowania.

W procesie tym biorą udział tzw. podmioty gospodarcze, czyli wszyscy aktywni uczestnicy życia gospodarczego, np.: gospodarstwa domowe (konsumenty), przedsiębiorstwa (producenci), a także państwo. Podmioty te podejmują decyzje gospodarcze – dokonują wyborów związanych z alokacją (tzn. wykorzystaniem i dzieleniem) swoich zasobów między różne alternatywne zastosowania.

Konsumenty podejmują na rynku takie decyzje, które pozwalają im uzyskać maksymalną satysfakcję. Jest ona utożsamiana z użytecznością, czyli zadowoleniem, jakie uzyskuje pojedynczy człowiek w wyniku konsumpcji określonego dobra lub usługi.

Aby osiągnąć ten cel spełnione, muszą być warunki:

- osoba musi wybierać spośród wielu możliwości,
- dokonanie wyboru musi zawsze oznaczać rezygnację z wariantu alternatywnego,
- osoba musi dokonywać takich wyborów, w efekcie których uzyskiwane korzyści przewyższają w jej ocenie ponoszone koszty.

Konsument dokonuje takich wyborów, które maksymalizują jego satysfakcję, a więc kieruje się w swoim zachowaniu maksymalizacją użyteczności. Całość satysfakcji pochodzącej z konsumowanej ilości dóbr i usług to użyteczność całkowita.

W miarę wzrostu ilości spożywanych produktów wzrasta również użyteczność całkowita. Wzrost ten jednak jest coraz mniejszy, aż w pewnym punkcie następuje odwrócenie tendencji, czyli spadek użyteczności całkowitej.

Po skonsumowaniu już pewnej ilości dóbr i usług, dalsze ich spożycie wywołuje efekt niezadowolenia. Tak więc konsument chcąc osiągnąć zadowolenie z konsumpcji będzie ją zwiększał aż do momentu, gdy użyteczność krańcowa wyniesie zero. Jest to prawo malejącej użyteczności krańcowej.

Użyteczność dobra niewątpliwie warunkuje zakup. Konsument dokonując zakupów musi wziąć pod uwagę jeszcze ilość posiadanych pieniędzy oraz cenę dóbr – dwa istotne ograniczenia jego wyborów. Rozpatruje, więc różne koszyki, które powstają z kombinacji dwóch dóbr, dających mu takie samo zadowolenie. Wszystkie możliwe kombinacje koszyka dóbr, którego wartość mieści się w dochodzie, leżą na linii budżetowej, zwanej ścieżką cen. Jest to droga, którą może przejść konsument wybierając koszyk dóbr przy określonych funduszach.

Drugą ważną grupą podmiotów działających na rynku stanowią producenci. Ich zadaniem jest wytwarzanie dóbr i usług, które następnie nabywają konsumenci.

Producent to jednostka prowadząca działalność produkcyjną lub (i) usługową na własny rachunek w celu osiągnięcia określonych korzyści, stosując wybraną technologię i organizację produkcji i sprzedaży.

Celem każdego przedsiębiorstwa jest osiągnięcie zysku ze sprzedaży efektów swojej produkcji. Przedsiębiorstwo stara się więc posiadane czynniki wykorzystać optymalnie. Jednakże przedsiębiorcy prowadząc działalność gospodarczą podlegają ograniczeniom rynkowym i technologicznym. Na pierwsze składają się warunki, w jakich kupowane są czynniki produkcji i sprzedawane są produkty. Ograniczenia technologiczne tworzone są przez dostępne metody produkcyjne.

Wybór i koszt alternatywny

Konieczność dokonywania wyborów wynika z tego, że ludzkie potrzeby są nieograniczone, natomiast zasoby – ograniczone. Nasze potrzeby tworzą pewną stałą hierarchię, która decyduje o kolejności ich zaspokajania – dopiero po zaspokojeniu potrzeb niższych mogą zostać zrealizowane te wyższego rzędu.

Dostępne i wykorzystywane do zaspokojenia potrzeb ludzkich zasoby lub inaczej **czynniki wytwórcze (produkcji)**, dzielimy na:

- a) **ludzkie** – czyli takie, które tworzą ludzie z ich umiejętnościami, doświadczeniem, zdolnością do uczenia się i tworzenia innowacji. Ludzie to przy tym zasób najważniejszy i twórczy;
- b) **naturalne** – będące darem natury i które mogą być przez człowieka wykorzystywane do tworzenia produktów i usług. Można je podzielić między innymi na odnawialne i nieodnawialne, można je także częściowo zastąpić syntetycznymi;
- c) **kapitałowe** – występujące w postaci rzeczowych składników procesu wytwórczego, przy czym – jako wytwory pracy człowieka – można je podzielić na środki pracy i przedmioty pracy.

Środki pracy – maszyny, narzędzia, instalacje, a więc środki służące do produkcji dóbr i niepodlegające w tym procesie jednorazowemu i całkowitemu zużyciu.

Przedmioty pracy – surowce, materiały, półfabrykaty i inne zasoby służące do wytwarzania produktów i świadczenia usług, ulegające całkowitemu zużyciu. Do zasobów kapitałowych zaliczamy również kapitały w rozumieniu finansowym, a mające taką postać, jak: pieniądź gotówkowy czy kredytowy, papiery wartościowe i inne walory finansowe.

Konfrontacja nieograniczonych potrzeb ludzkich z ograniczonymi możliwościami ich zaspokojenia zmusza ludzi do gospodarowania, czyli dokonywania wyborów ekonomicznych.

Każdy wybór wymusza konieczność rezygnacji z innych dostępnych możliwości. Decydując się na jedną z możliwości, ponosimy koszt, ponieważ musimy zrezygnować z drugiej możliwości. Koszt taki, będący skutkiem wyboru, nazywamy kosztem alternatywnym.

I tak na przykład konsument decydując się na zakupienie telewizora w tym miesiącu, odniesie korzyść jaką dostarcza mu możliwość oglądania programów telewizyjnych. Miesięczny dochód konsumenta jest jednak ograniczony i zakup telewizora oznacza rezygnację z zakupu innych dóbr, które także dostarczyłyby konsumentowi określonych korzyści. Zakup telewizora „kosztuje” konsumenta utratę korzyści z konsumpcji innych dóbr, z których musi zrezygnować. Są to koszty alternatywne podjętej decyzji lub inaczej koszty utraconych korzyści z odmiennych zastosowań posiadanych zasobów.

Koszt alternatywny to najkorzystniejsza możliwość, z której rezygnujemy, dokonując konkretnego wyboru. Dotyczy nie tylko pojedynczych konsumentów, ale też przedsiębiorstw i państw, a więc wszystkich tych, którzy podejmują decyzje dotyczące alokacji zasobów.

Gdyby wszystkie dobra były dostępne w nieograniczonych ilościach, wówczas nie mielibyśmy żadnych problemów z zaspokajaniem naszych nieograniczonych potrzeb.

Konsumenta traktuje się jako suwerenny podmiot gospodarczy w zakresie tworzenia i kształtowania preferencji w dokonywanych przez niego aktach wyboru konsumpcji. Suwerenność ta posiada pewne ograniczenia obiektywne, takie jak dochód konsumenta lub ceny rynkowe kupowanych dóbr. W ramach tych ograniczeń konsument posiada całkowitą swobodę wyboru zakupów dóbr, dokonując ich zgodnie z własnymi preferencjami.

4.1.2. Pytania sprawdzające

Odpowiadając na pytania, sprawdzisz, czy jesteś przygotowany do wykonania ćwiczeń.

1. Co nazywamy gospodarowaniem?
2. Jakie główne podmioty uczestniczą w procesie gospodarowania?
3. Co jest celem postępowania konsumentów na rynku?
4. Jakie czynniki mają wpływ na preferencje konsumenta i jego postępowanie?
5. Na czym polega maksymalizacja użyteczności?
6. Jakim ograniczeniom podlegają producenci?
7. Jaka jest rola producenta na rynku?
8. Z czego wynika konieczność dokonywania wyborów?
9. Jak dzielimy zasoby?
10. Dlaczego potrzeby są nieograniczone w stosunku do ograniczoności zasobów?
11. Co to jest koszt alternatywny?

4.1.3. Ćwiczenia

Ćwiczenie 1

Każdy wyrób, który nabywasz, wiąże się z wykorzystaniem trzech zasobów (trzech czynników wytwórczych) – naturalnych, ludzkich i kapitałowych. Pomyśl, że produktem, który nabyłeś jest gazeta i sporządź listę zasobów wykorzystanych do wytworzenia gazety dostarczenia jej na rynek.

Zasoby naturalne	Zasoby ludzkie	Zasoby kapitałowe

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinieneś:

- 1) przeczytać dokładnie treść zadania,
- 2) przeanalizować czynniki produkcji,
- 3) wskazać zasoby niezbędne do funkcjonowania fabryk, maszyny potrzebne do produkcji oraz środki transportu produktów,
- 4) wpisać odpowiedź w miejsce do tego wyznaczone.

Wyposażenie stanowiska pracy:

- literatura zgodna z punktem 6 Poradnika dla ucznia.

Ćwiczenie 2

Wyobraź sobie, że jesteś właścicielem zakładu krawieckiego mieszczącego się w Twoim mieście. Jakie podejmiesz działania, aby maksymalizować zysk Swojego przedsiębiorstwa?

.....
.....
.....
.....
.....

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinieneś:

- 1) przeczytać uważnie treść ćwiczenia,
- 2) opracować strategię dotyczącą maksymalizacji zysku swojego przedsiębiorstwa,
- 3) wpisać odpowiedź w wy kropkowane miejsce w ćwiczeniu.

Wyposażenie stanowiska pracy:

- literatura zgodna z punktem 6 Poradnika dla ucznia.

4.1.4. Sprawdzian postępów

Czy potrafisz:

	Tak	Nie
1) zdefiniować pojęcie gospodarowania?	☐	☐
2) określić główne podmioty biorące udział w procesie gospodarowania?	☐	☐
3) określić cele postępowania konsumentów na rynku?	☐	☐
4) przedstawić czynniki, które mają wpływ na preferencje konsumenta i jego postępowanie?	☐	☐
6) wyjaśnić, na czym polega maksymalizacja użyteczności?	☐	☐
7) omówić decyzje producenta?	☐	☐
8) wyjaśnić ograniczenia jakim podlegają producenci?	☐	☐
9) omówić rolę producenta na rynku?	☐	☐
10) scharakteryzować rodzaje zasobów?	☐	☐
11) wyjaśnić, dlaczego potrzeby są nieograniczone a zasoby ograniczone?	☐	☐
12) zdefiniować pojęcie kosztu alternatywnego?	☐	☐
13) dokonać wyboru i określić jego koszt alternatywny?	☐	☐

4.2. Systemy ekonomiczne. Obieg okrężny produktu i dochodu

4.2.1. Materiał nauczania

Pojęciem gospodarki narodowej obejmujemy łącznie wszystkie gospodarstwa indywidualne i zespołowe w sferze produkcji, usług, podziału, obrotu i konsumpcji na terytorium państwa. Gospodarka narodowa jest pewną całością, składającą się z wielu sprzężonych z sobą elementów, służących wspólnemu celowi – zaspokojeniu potrzeb ludzi stanowiących społeczeństwo, przez produkcję dóbr i usług ich podział między członków tegoż społeczeństwa.

Aby złożona z tak bardzo różnorodnych elementów gospodarka narodowa mogła funkcjonować jako zgodna całość, zdolna do zaspokojenia potrzeb społeczeństwa, musi w niej obwijać porządek, wyznaczony przez system ekonomiczny. Jest nim zbiór powszechnie obowiązujących norm prawnych oraz ogólnie akceptowanych zasad, regulujących postępowanie wszystkich uczestników procesu gospodarczego. Głównym zadaniem każdego systemu ekonomicznego jest podział ograniczonych zasobów (czynników produkcji) między poszczególne dziedziny gospodarki, zaspakajające różne potrzeby społeczeństwa.

System ekonomiczny określa:

1. Kto i jak decyduje o tym, które dobra powinny być wytwarzane i w jakich ilościach?
2. W jaki sposób wytwarzanie uzupełniających się produktów ma być bilansowane i koordynowane pod kątem zaspokojenia różnorodnych potrzeb społeczeństwa?
3. W jaki sposób ma być dokonywany podział globalnego produktu społecznego między członków społeczeństwa?

Wyróżniamy następujące systemy ekonomiczne:

1. **Gospodarka tradycyjna** – w takiej gospodarce ludzie żyją zgodnie z odwiecznymi zwyczajami i tradycjami, wiedza o produkcji jest przekazywana z pokolenia na pokolenie. Kwestie, co ma być produkowane, w jaki sposób i jak rozdzielone, nie stanowią problemów ekonomicznych. Proces produkcji może się zmieniać w niewielkim stopniu przez długi okres czasu, wydajność i wzrost ekonomiczny również jest niski. Gospodarka ta występuje w słabo rozwiniętych krajach Afryki, Azji, Ameryki Płd.

2. **System nakazowy** (centralnie planowany) – wszelkie decyzje podejmowane są przez władzę centralną, urzędnicy państwowi określają, jakie towary powinny być wytwarzane, jakie mają być ceny poszczególnych dóbr. Zasoby są własnością państwa, które kontroluje proces produkcji oraz rozdział dóbr i usług. W takiej gospodarce często brakuje wszystkiego, żywność jest na karku, np. Polska za czasów komunizmu.

3. **System rynkowy** – charakteryzuje się przewagą prywatnej własności środków produkcji (ziemi, fabryk, zakładów) kapitału nad własnością państwową. Jednostki i przedsiębiorstwa same decydują o kupnie, sprzedaży i inwestowaniu. Ludzie sami decydują o sposobie wykorzystania poszczególnych zasobów. Producenci, żeby osiągnąć zysk, muszą ze sobą konkurować i minimalizować koszty produkcji. Państwo ma mniejszy wpływ na procesy gospodarcze. System ten zapewnia szybszy rozwój gospodarczy kraju i wzrost poziomu zaspokojenia potrzeb konsumentów. Wadami tego systemu są:

- szybsze rozwarstwienie się społeczeństwa,
- upadek firm słabszych, co prowadzi do monopolizacji,
- często pojawiają się kryzysy i krachy gospodarcze,
- bezrobocie.

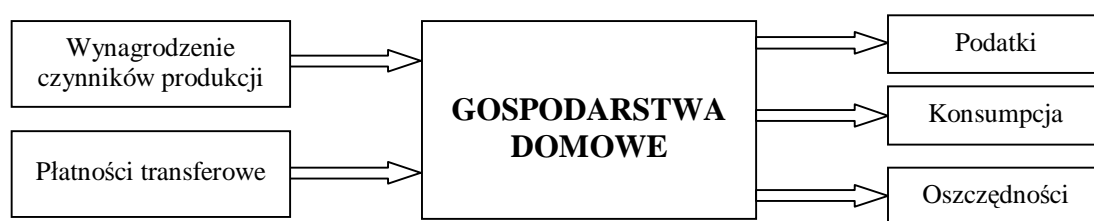
4. **System mieszany** – składa się zarówno z sektora publicznego, jak i prywatnego. Większość gospodarek na świecie funkcjonuje właśnie w tym systemie.

Do przedstawienia działania gospodarki jako całości oraz zależności pomiędzy jej różnymi podmiotami służy model okrężnego obiegu produktu i dochodu.

Obieg okrężny to odbywający się na rynkach przepływ strumieni produktów i czynników wytwórczych między podmiotami gospodarującymi, w zamian za płatności dokonywane za nie.

Między przedsiębiorstwami, gospodarstwami domowymi i organizacjami tworzącymi państwo cały rok krążą dobra i pieniądze.

Gospodarstwa domowe w ciągu roku sprzedają przedsiębiorcom pracę, kapitał i ziemię, za które dostają płace, zyski, czynsze i inne dochody. Dodatkowo państwo daje im tzw. płatności transferowe, czyli pieniądze, za które nie żąda w zamian żadnych dóbr (np. zasiłki dla bezrobotnych). Gospodarstwa domowe płacą podatki, a resztę pieniędzy wydają na konsumpcję i oszczędności. Oszczędności są to dochody gospodarstw domowych pomniejszone o podatki i wartość dóbr konsumpcyjnych kupionych w ciągu roku. Na rys. 1 zostały graficznie przedstawione dochody i wydatki gospodarstw domowych.

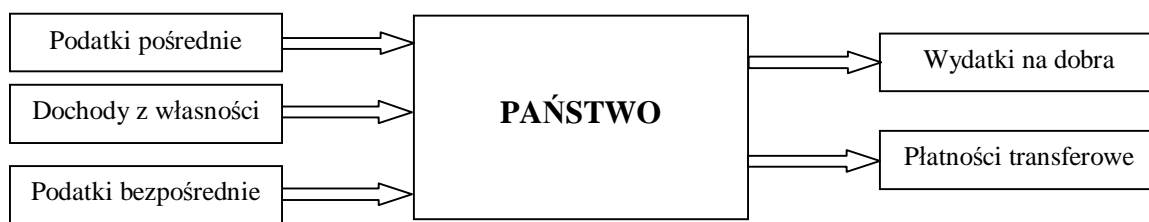
Rys. 1. Dochody i wydatki gospodarstw domowych.

Przedsiębiorstwa (rys. 2) dostają zapłatę za produkty, które sprzedają innym przedsiębiorstwom, gospodarstwom domowym lub państwu. Także im państwo może przekazywać transfery, np. zwrot części kosztów zatrudnienia osób od dawna bezrobotnych. Swoje dochody przedsiębiorstwa przekazują innym przedsiębiorstwom. Płacą za dobra pośrednie, czyli zużywane do produkcji dóbr finalnych. Gospodarstwom domowym przedsiębiorstwa płacą za czynniki produkcji. Resztę dochodów przedsiębiorstwa wydają na inwestycje, czyli zakup nowych dóbr kapitałowych (np. maszyn, urządzeń, budynków i budowli).

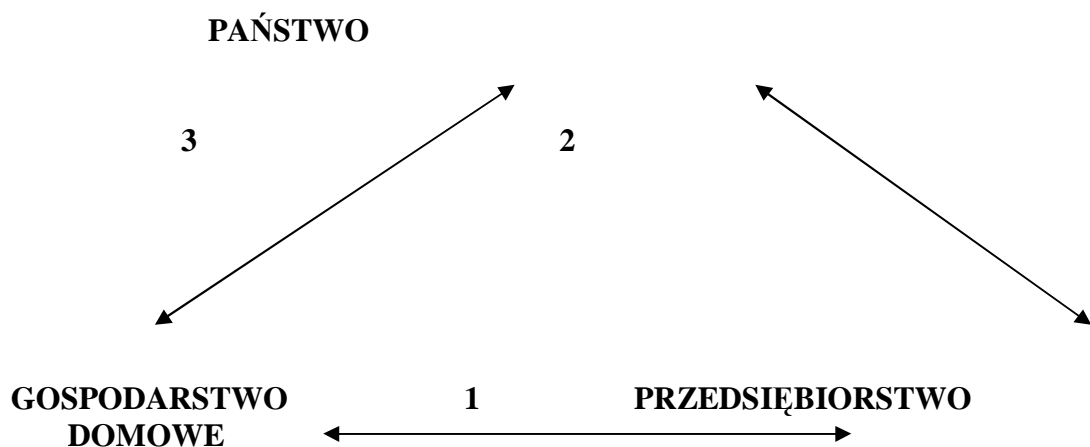
Rys. 2. Dochody i wydatki przedsiębiorstw

Budżet państwa tworzą między innymi podatki pośrednie i bezpośrednie. Podatki pośrednie są ukryte w cenach części produktów. Natomiast podatki bezpośrednie zwykle obciążają dochody gospodarstw domowych. Poza podatkami państwo może otrzymywać dochody z własności czynników produkcji. Swoje pieniądze państwo wydaje na dobra kupowane od przedsiębiorstw i gospodarstw domowych lub przekazuje w formie transferów płatniczych.

Rys. 3. Dochody i wydatki państwa

Łącząc te trzy elementy, czyli gospodarstwa domowe, przedsiębiorstwa i państwo uzyskujemy obraz ruchu określonego płatności w gospodarce (rys. 4). Przepływowi pieniędzy zwykle odpowiada przepływ dóbr i usług. Na przykład, od gospodarstw domowych do przedsiębiorstw płyną wydatki na konsumpcję, a w odwrotnym kierunku przemieszczają się dobra lub usługi. Jednak np. płatnościom transferowym nie odpowiada żaden strumień produktów czy też usług.

Rys. 4. Najprostsza postać obiegu okrężnego.

1. Gospodarstwo domowe dostarcza przedsiębiorstwu zasobów siły roboczej, przedsiębiorstwo płaci gospodarstwu za pracę i dostarcza towarów i usług, a gospodarstwo płaci za zakupione towary i usługi przedsiębiorstwu.
2. Przedsiębiorstwo płaci państwu podatki, opłaty, dostarcza dóbr i usług, a państwo płaci za towary i usługi przedsiębiorstwu.
3. Gospodarstwo domowe płaci podatki państwu i dostarcza pracę, a państwo wypłaca gospodarstwu domowemu wynagrodzenie, emerytury, renty, zasiłki itp.

4.2.2. Pytania sprawdzające

Odpowiadając na pytania, sprawdzisz, czy jesteś przygotowany do wykonania ćwiczeń.

1. Co znaczy pojęcie gospodarka narodowa?
2. Co znaczy pojęcie system ekonomiczny
3. Jakie znasz systemy ekonomiczne?
4. Czym charakteryzują się poszczególne systemy ekonomiczne?
5. Jaką rolę odgrywają gospodarstwa domowe w ruchu okrężnym?
6. Jakie związki zachodzą pomiędzy podmiotami na rynku?
7. Dlaczego powinna być równowaga odpływów płatności z dopływami do ruchu okrężnego produktu i dochodu?
8. Jakie elementy ruchu okrężnego produktu i dochodu powodują odpływ, a które dopływ do obiegu?

4.2.3. Ćwiczenia

Ćwiczenie 1

Przeczytaj uważnie poniższe stwierdzenia i wstaw znak X w odpowiednią rubrykę.

Lp.	Zdarzenie	Gospodarka			
		tradycyjna	nakazowa	rynkowa	mieszana
1	Sejm podjął uchwałę o ujednoczeniu ceny chleba w kraju.				
2	Bartek został kowalem, tajniki zawodu poznał od swojego dziadka, stryja i ojca.				
3	Rolnicy zakontraktowali marchew, buraki i żyto.				
4	Ludzie pracują w firmach państwowych i prywatnych				
5	Producent mebli postanowił zwiększyć zatrudnienie i obniżył cenę foteli.				

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinieneś:

- 1) przeczytać dokładnie treść ćwiczenia,
- 2) wstawić znak X w odpowiedniej rubryce, wybierając system, w którym opisane zdarzenie miało miejsce,
- 3) porównać swoją tabelę z innymi.

Wyposażenie stanowiska pracy:

- tabela do uzupełnienia,
- literatura zgodna z punktem 6 P.

Ćwiczenie 2

Uzupełnij poniższy tekst pojęciami podanymi niżej:

przychodami, czynnikami produkcji, dochodem, koszty i wydatki.

Gospodarstwa domowe dysponują ..... i dostarczają je przedsiębiorstwom, aby mogły wytwarzać dobra i usługi. Przedsiębiorstwa kupując zasoby, ponoszą ....., które dla gospodarstw domowych są..... Gospodarstwa domowe zaopatrując się w potrzebna im dobra i usługi, ponoszą wydatki, które dla przedsiębiorstw są .....

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinieneś:

- 1) przeczytać dokładnie treść ćwiczenia,
- 2) wstawić odpowiednie wyrażenia w miejsce kropek,
- 3) porównać swoją pracę z innymi.

- Wyposażenie stanowiska pracy:
- tekst do uzupełnienia,
  - literatura zgodna z punktem 6 Poradnika dla ucznia.

Ćwiczenie 3

- Wymień 6 cech gospodarki centralnie planowanej na podstawie poniższych założeń:
- wyszukaj na dowolnej stronie Internetowej informacji o życiu w PRL-u,
  - wybierz informacji o gospodarce PRL-u.
  - wypisz na kartce 6 cech, które charakteryzowały gospodarkę centralnie planowaną.

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinienes:

- 1) przeczytać dokładnie treść ćwiczenia,
- 2) wyszukać w Internecie potrzebne informacje,
- 3) wypisać 6 cech gospodarki centralnie planowanej,
- 4) odczytać prace na forum grupy.

Wyposażenie stanowiska pracy:

- komputer z dostępem do Internetu.
- literatura zgodna z punktem 6 Poradnika dla ucznia.

4.2.4. Sprawdzian postępów

Czy potrafisz:	Tak	Nie
1) zdefiniować pojęcie gospodarki narodowej?	☐	☐
2) zdefiniować pojęcie systemu ekonomicznego?	☐	☐
3) wymienić rodzaje systemów ekonomicznych?	☐	☐
4) scharakteryzować rodzaje systemów ekonomicznych?	☐	☐
5) wskazać różnice między systemami ekonomicznymi?	☐	☐
6) wyjaśnić związki zachodzące pomiędzy podmiotami na rynku?	☐	☐
7) uzasadnić konieczność równowagi odpływów płatności z dopływami do ruchu okrężnego produktu i dochodu?	☐	☐
8) wymienić elementy ruchu okrężnego produktu i dochodu oraz wskazać, które powodują odpływ, a które dopływ do obiegu?	☐	☐

4.3. Mierzenie efektów działalności gospodarczej

4.3.1. Materiał nauczania

Produkcja i dochody wytwarzane w danym roku są inne niż w roku poprzednim, co oznacza, że zmienia się konsumpcja dóbr oraz inwestycje i rezerwy kapitałowe. Najczęściej stosowanym wskaźnikiem tej dynamiki jest **stopa wzrostu gospodarczego**. Stopę wzrostu gospodarczego podaje się w procentach i oblicza, dzieląc wielkość przyrostu produkcji w danym roku przez wielkość produkcji w roku ubiegłym. Dodatnia stopa wzrostu oznacza, że gospodarka rośnie, a ujemna oznacza spadek. Termin „**wzrost gospodarczy**” stosuje się do zwiększenia wielkości produkcji, a termin „**rozwój gospodarczy**” obejmuje ponadto zmianę jakości dóbr, usług, technologii itp.

Miarą wzrostu gospodarczego jest procentowy przyrost podstawowych wielkości makroekonomicznych, takich jak produkt krajowy lub dochód narodowy w analizowanym okresie (najczęściej jednego roku). W teorii ekonomii miara ta jest nazywana tempem wzrostu gospodarczego.

Produkt Narodowy Brutto (PNB) stanowi wartość wszystkich dóbr i usług wytworzonych przez jednostki gospodarujące danego kraju w ciągu określonego czasu (zazwyczaj roku kalendarzowego) i to niezależnie od terytorium ich funkcjonowania. Kategorię tę można obliczać trzema sposobami:

- jako sumę wartości produkcji,
- od strony wydatków,
- od strony dochodów.

Produkt narodowy brutto liczony metodą sumowania produkcji to wartość produktów i usług wytworzonych we wszystkich dziedzinach działalności, tzn. branżach, gałęziach, sektorach i działach gospodarki narodowej. W celu uniknięcia wielokrotnego liczenia tych samych wartości bierze się pod uwagę tylko dobra finalne, które zostały przeznaczone do ostatecznej konsumpcji oraz dobra inwestycyjne (kapitałowe).

Obliczanie produktu narodowego brutto od strony wydatków polega na dodaniu do siebie prywatnych wydatków konsumpcyjnych, prywatnych wydatków inwestycyjnych, wydatków państwa na zakup dóbr i usług oraz eksportu netto (eksport minus import). Można to przedstawić za pomocą wzoru:

$$PNB = C + I + G X - Z + P_1$$

C – prywatne wydatki konsumpcyjne, czyli wydatki na konsumpcyjne dobra trwałego użytku, wydatki na konsumpcyjne dobra nietrwałe, wydatki na usługi konsumpcyjne,

I – prywatne wydatki inwestycyjne, czyli wydatki na majątek trwały produkcyjny (budynki, maszyny i urządzenia) i budynki mieszkalne,

G – wydatki rządowe na zakup dóbr i usług konsumpcyjnych oraz dóbr kapitałowych,

X – wartość eksportu dóbr i usług,

Z – wartość importu dóbr i usług,

P₁ – dochody netto z własności za granicą.

Z kolei produkt narodowy brutto od strony dochodów oblicza się, dodając: wynagrodzenia (w tym płace i składki na ubezpieczenia społeczne), dochody indywidualnych przedsiębiorstw, dochody z działalności rolniczej, dochody z czynszów, odsetki netto, zyski spółek akcyjnych (w tym podatek od zysków, dywidendy i nierozdzielne zyski spółek) i zmianę stanu zapasów. Rachunek ten nie uwzględnia:

- publicznych płatności transferowych (zasiłki, emerytury, renty, stypendia, subwencje, dotacje),
  - prywatnych transferów rzeczowych i pieniężnych
- Produkt Krajowy Brutto (PKB) to wartość wszystkich wyprodukowanych dóbr i usług w danym kraju w ciągu roku. Można to przedstawić za pomocą wzoru:

$$PKB = C + I + G + X - Z$$

Inaczej rzecz ujmując, aby obliczyć PKB, należy od PNB odjąć dochody netto z tytułu własności lub pracy za granicą.

W Polsce przy obliczaniu PKB uwzględnia się nie tylko krajowych producentów, ale również przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego. Właściciele tych jednostek mają prawo do transferu uzyskanych dochodów za granicę. Również polskie przedsiębiorstwa działające poza granicami kraju i pracownicy zatrudnieni za granicą mogą dokonać transferu swych dochodów do Polski.

Uproszczony model obiegu okrężnego produktu i dochodu pozwala obliczyć PKB trzema metodami, przez sumowanie:

- wartości wytworzonych dóbr finalnych i usług (metoda wartości dodanej),
- wydatków na dobra finalne i usługi (metoda strumienia produktów),
- dochodów czynników produkcji (metoda dochodowa, kosztowa).

Aby dokładniej określić wzrost gospodarczy, stosuje się zamiast PKB miernik Produktu Krajowego Netto. Nie zawiera on, bowiem wartości zużytego majątku. PKN oblicza się, odejmując od PKB odpisy amortyzacyjne przeznaczone na odtworzenie zużytego majątku trwałego przedsiębiorstw (budynków, hal fabrycznych, maszyn i urządzeń produkcyjnych, środków transportu).

Produkt Krajowy Netto pozwala oszacować nowe przyrosty poziomu produkcji, natomiast nie określa całości dochodów wypłacanych za wykorzystanie czynników produkcji w określonym czasie ich właścicielom do tego służy dochód narodowy.

Dochód Narodowy (DN) stanowi wartość dochodów pierwotnych wszystkich sektorów własności (wszystkich sektorów instytucjonalnych), co oznacza, że jest on równy sumie wynagrodzeń właścicieli czynników produkcji (zysków, dochodów z pracy, wynagrodzeń, procentów, rent, dywidend). Oblicza się go, odejmując od produktu narodowego netto podatki pośrednie przedsiębiorstw i płatności nieopodatkowane, płatności transferowe przedsiębiorstw i zyski nierozdzielone, a dodając subsydia państwowe, czyli sumy, które wspomagają proces produkcji dóbr i usług.

4.3.2. Pytania sprawdzające

Odpowiadając na pytania, sprawdzisz, czy jesteś przygotowany do wykonania ćwiczeń.

1. Dlaczego należy obliczać i interpretować miernik PKB?
2. Jak oblicza się miernik PKB?
3. Jak oblicza się PKN?
4. Cemu służy obliczanie DN?
5. Jakie są zależności między poszczególnymi miernikami?

4.3.3. Ćwiczenia

Ćwiczenie 1

Przeczytaj uważnie poniższe stwierdzenia, prawdziwe oznacz literą P, a fałszywe literą F.

Lp.	NA WIELKOŚĆ PKB MA WPLYW:	PRAWDA	FALSZ
1	Detaliczna sprzedaż mąki.		
2	Kowalski ulokował pieniądze w akcjach.		
3	Kupno nowego samochodu w salonie samochodowym.		
4	Kupno używanego samochodu od znajomego.		
5	Samodzielna naprawa samochodu przez właściciela.		
6	Zapłata za naprawę samochodu w warsztacie mechanicznym.		
7	Kupno sera na przygotowanie sernika w gospodarstwie domowym.		
8	Kupno sera na przygotowanie sernika w kawiarni.		
9	Zapłata przez Kowalskiego za uroczystą kolację w restauracji.		
10	Sprzedaż sąsiadowi używanej pralki.		

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinieneś:

- 1) przeczytać dokładnie treść ćwiczenia,
- 2) stwierdzenia prawdziwe oznaczyć literą P, a fałszywe literą F,
- 3) porównać swoją tabelę z innymi.

Wyposażenie stanowiska pracy:

- tabela do uzupełnienia,
- literatura zgodna z punktem 6 Poradnika dla ucznia.

Ćwiczenie 2

Na podstawie danych zawartych w tabeli oblicz brakujące wartości:

Dane	Rok I	Rok II
wydatki gospodarstw domowych	56.850,-	99.060,-
wydatki przedsiębiorstw	37.689,-	49.630,-
wydatki rządowe	.....	32.850,-
eksport	1.110,-	- 2.400,-
wartość PKB	117.220,-	.....

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinieneś:

- 1) przeczytać dokładnie treść ćwiczenia,
- 2) obliczyć brakujące dane,
- 3) porównać swoją tabelę z innymi.

Wyposażenie stanowiska pracy:

- tabela do uzupełnienia,
- kalkulator,
- literatura zgodna z punktem 6 Poradnika dla ucznia.

4.3.4. Sprawdzian postępów

Czy potrafisz:	Tak	Nie
1) zdefiniować miernik PNB?	☐	☐
2) obliczyć PKB, na podstawie konkretnych danych?	☐	☐
3) wyjaśnić pojęcie PKN?	☐	☐
4) wyjaśnić pojęcie DN?	☐	☐
5) przedstawić zależności między poszczególnymi miernikami?	☐	☐

4.4. Mechanizm funkcjonowania rynku dóbr i usług

4.4.1. Materiał nauczania

Rynek jest miejscem, zorganizowanym zazwyczaj w sensie instytucjonalnym, gdzie dokonują się akty kupna i sprzedaży czynników produkcji oraz wytwarzanych dóbr (produktów i usług). Rynek ze względu na przedmiot transakcji dzielimy na rynek dóbr i usług oraz zasobów. Koniecznym warunkiem istnienia rynku jest wymiana, która ma najczęściej formę towarowo-pieniężną.

Aby transakcje wymienne mogły się dokonywać, muszą istnieć dostawcy i nabywcy towarów i usług, będący podmiotami rynku. Podstawowymi elementami rynku są: popyt, podaż i ceny, a zachodzące między nimi zależności przyczynowo-skutkowe nazywa się mechanizmem rynkowym. Istotą tego mechanizmu jest to, że zależności popytowo-podażowe powstają za pośrednictwem cen między równoprawnymi podmiotami, dążącymi do osiągnięcia korzyści ekonomicznych poprzez dokonywanie dobrowolnych transakcji kupna i sprzedaży towarów i usług.

Popyt to zapotrzebowanie na konkretne produkty w danym czasie, jakie zgłasza kupujący przy różnych cenach i w ramach posiadanych środków finansowych, będących w jego dyspozycji.

Popyt dzielimy na: produkcyjny i konsumpcyjny

Popyt produkcyjny jest zapotrzebowaniem na dobra i usługi produkcyjne.

Popyt konsumpcyjny jest zapotrzebowaniem na produkty służące bezpośrednio do zaspokojenia potrzeb ludzkich.

Wielkość popytu jest to ilość dobra (lub usługi), jaką konsumenci chcą i mogą kupić po danej cenie i w danym okresie.

Popyt na dane dobro zależy od wielu czynników:

1. Ceny danego dobra – wzrost ceny zniechęca konsumentów do zakupu danego dobra lub usługi, natomiast spadek ceny powoduje wzrost zainteresowania danym dobrem lub usługą.
2. Ceny innych dóbr (szczególnie substytucyjnych i komplementarnych). Substytutami nazywamy takie dobra, które mogą się nawzajem zastępować, np. masło, margaryna. Dobra komplementarne to takie, które konsumowane są razem, np. samochód, benzyna. Jeżeli cena jakiegoś dobra spada, to ograniczamy konsumpcję substytutu tego dobra. Jeśli cena jednego z dóbr komplementarnych rośnie, to popyt na nie maleje, a jednocześnie maleje również popyt na drugie dobro komplementarne, gdyż oba dobra są konsumowane łącznie, a jedno z nich bez drugiego staje się prawie bezwartościowe.
3. Dochodu – im wyższe mamy dochody, tym więcej każdego z produktów chcemy kupić.
4. Poziomu dobrobytu nabywców – wzrost stopy życiowej powoduje wzrost popytu na dobra wyższego rzędu.
5. Preferencji i gustów konsumentów – zmiana tego czynnika w kierunku zwiększenia zainteresowania danym dobrem powoduje wzrost popytu na to dobro, przemijająca moda powoduje spadek popytu na dane dobro.
6. Liczby kupujących – wzrost liczby konsumentów powoduje oczywiście wzrost wielkości zakupów i odwrotnie w wypadku zmniejszenia się liczby kupujących.
7. Oczekiwań dotyczących zmian cen i dochodów – przewidywany wzrost cen spowoduje zwiększenie popytu na dane dobro, przewidywany wzrost dochodów może skłaniać do przełożenia zakupów na przyszłość, natomiast spadek dochodów może spowodować ograniczenie popytu.

8. Zdarzeń losowych – ogłoszenie klęski żywiołowej spowoduje wzrost popytu przede wszystkim na dobra żywnościowe.
9. Pozostałe czynniki – właściwie wszystko może mieć wpływ na dokonywane przez nas zakupy: reklama, film, opinia znajomych, rekomendacja lekarza. Przyczyna zakupu może być najdziwniejsza i zupełnie nieoczekiwana.

Prawo popytu głosi, że wyższym cenom dobra odpowiadają mniejsze ilości dokonywanych zakupów, czyli że wzrostowi ceny towarzyszy spadek wielkości popytu, a niższym cenom – większe ilości dokonywanych zakupów, czyli spadkowi ceny towarzyszy wzrost wielkości popytu.

Drugim podstawowym elementem procesu rynkowego jest podaż.

Podaż jest zestawieniem ilości dóbr, jakie producenci są gotowi sprzedać w określonych warunkach, przy danej cenie i w określonym czasie.

Wielkość podaży jest to ilość dobra (lub usługi), jaką producenci zamierzają sprzedać po danej cenie i w określonym czasie.

Podaż danego dobra zależy od wielu czynników.

1. Poziomu ceny danego dobra – wzrost ceny zachęca producentów do zwiększenia ilości dostarczonego dobra, gdyż w ten sposób wzrosną ich zyski, natomiast obniżka ceny powoduje spadek opłacalności produkcji i zmniejszenie wielkości podaży.
2. Ceny czynników produkcji – spadek cen surowców powoduje wzrost podaży, wzrost stawek płac w danej branży powoduje spadek podaży,
3. Technologii – lepsza technologia umożliwia zmniejszenie kosztów produkcji, czyli pozwala dostarczać na rynek każdą ilość produktu po niższej cenie, prowadząc do wzrostu konkurencyjności na tym rynku.
4. Celów działalności przedsiębiorstwa – w większości przypadków ostatecznym celem działalności przedsiębiorstwa jest osiągnięcie zysku, a możliwość jego osiągnięcia zachęca do zwiększenia podaży.
5. Cen innych dóbr – jeśli ceny innych dóbr wzrosną, to mniej opłacalna staje się produkcja danego dobra, co prowadzi do jej ograniczenia. W takim przypadku cena danego dobra relatywnie spada.
6. Oczekiwań dotyczących zmian cen – jeżeli przewiduje się że cena danego dobra w przyszłości wzrośnie, to producenci mogą ograniczyć lub wstrzymać bieżącą produkcję,
7. Liczby producentów na danym rynku – wraz ze wzrostem liczby producentów zwiększa się produkcja, a więc i podaż na danym rynku.

Prawo podaży głosi, że wyższej cenie dobra odpowiada większa ilość dostarczanego dobra.

Wielkość popytu (ilość nabywana) podlega zmianom pod wpływem zmian cen, dochodów lub cen dóbr substytucyjnych (dobra te mają podobne właściwości i mogą zaspokoić tę samą potrzebę) bądź komplementarnych (posiadanie jednego dobra powoduje zapotrzebowanie na drugie). Miarą intensywności tej zależności jest elastyczność cenowa popytu i elastyczność dochodowa popytu.

Elastyczność cenowa popytu (Edc) – mierzy relacje wielkości popytu na dobro, spowodowane zmianami ceny tego dobra. Najczęściej spotykaną reakcją popytu na zmianę ceny jest reakcja odwrotności. Oznacza, że wzrost ceny powoduje spadek popytu a spadek ceny wzrost popytu.

Elastyczność cenową popytu obliczamy, wykorzystując formułę:

$$Edc = \frac{\text{Procentowa zmiana wielkości popytu}}{\text{Procentowa zmiana ceny}}$$

Stopnie elastyczności cenowej popytu:

- popyt doskonale elastyczny – minimalna zmiana ceny powoduje maksymalną reakcję nabywcy, niewielka zmiana ceny może pociągać za sobą znaczną zmianę popytu na dane dobro,
- popyt elastyczny – procentowa zmiana ceny powoduje znacznie większą procentową zmianę ilości nabywanej,
- popyt proporcjonalny – procentowa zmiana ilości nabywanej jest równa procentowej zmianie ceny,
- popyt nieelastyczny – procentowa zmiana ceny powoduje nieznaczną procentową zmianę ilości nabywanej, wzrost oceny dóbr podstawowych np. żywności nie wywoła dużego spadku popytu,
- popyt sztywny – absolutny brak reakcji nabywców na zmianę ceny.

Do ważniejszych przyczyn powodujących zróżnicowanie elastyczności popytu zaliczamy:

- łatwość z jaką dobra mogą się zastępować, czyli dostępność substytutów. Uogólniając możemy powiedzieć, że jeśli dobro nie ma bliskich substytutów, to popyt na nie będzie nieelastyczny. Jeśli dobro ma wiele bliskich substytutów, wszystkie o podobnych cenach, to popyt na nie jest elastyczny;
- udział w dochodzie wydatków na dane dobro. Jeśli mała część dochodu jest wydawana na jakieś dobro, to wzrost jego ceny ma mały wpływ na budżet konsumenta i popyt na to dobro jest nieelastyczny. Jeśli zakup jakiegoś dobra pochłania dużą część dochodu, to przy wzroście jego ceny konsumenci rezygnują z kupna i dlatego popyt na takie dobro jest elastyczny;
- dobra niezbędne i luksusowe. Bez niezbędnych dóbr, takich jak żywność czy odzież, ludzie nie mogą żyć i dlatego popyt na nie jest nieelastyczny. Popyt na dobra luksusowe jest elastyczny, gdyż ludzie mogą z nich zrezygnować, jeśli są one zbyt drogie;
- czas – im więcej konsument ma czasu na szukanie substytutów czy przyzwyczajanie się do nowych dóbr, tym bardziej rośnie elastyczność popytu na dobro, którego cena wzrosła.

Elastyczność dochodowa popytu (Edy) – mierzy reakcję wielkości popytu na dobro spowodowaną zmianami dochodów otrzymywanych przez gospodarstwa domowe.

Dochodową elastyczność popytu możemy obliczyć wykorzystując formułę:

$$Edy = \frac{\text{Procentowa zmiana wielkości popytu}}{\text{Procentowa zmiana dochodu}}$$

Stopnie elastyczności dochodowej popytu:

- popyt doskonale elastyczny >1 – procentowa zmiana ilości nabywanego dobra jest większa niż procentowa zmiana dochodów,
- popyt proporcjonalny – procentowa zmiana ilości nabywanej jest dokładnie równa procentowej zmianie dochodów,
- popyt względnie nieelastyczny <1 – procentowa zmiana ilości nabywanej jest mniejsza od procentowej zmiany dochodu,
- odwrotnie elastyczny <0 – rezygnacja z dobra przy wzroście dochodów, zakup towarów przy zmniejszeniu się dochodów

Mieszana elastyczność popytu (Edm) – mierzy reakcję wielkości popytu na dane dobro wywołaną zmianami ceny jakiegoś innego dobra.

Mieszana elastyczność popytu możemy obliczyć za pomocą formuły:

$$Edm = \frac{\text{Procentowa zmiana wielkości popytu na jedno dobro}}{\text{Procentowa zmiana ceny innego dobra}}$$

Elastyczność mieszana jest dodatnia dla substytutów. Jeśli na przykład cena węgla rośnie, to popyt na ropę naftową również rośnie. Elastyczność mieszana jest ujemna dla dóbr komplementarnych, na przykład, jeśli cena samochodów rośnie, to popyt na benzynę maleje.

Wskaźniki elastyczności popytu mają istotne znaczenie przy podejmowaniu decyzji ekonomicznych przez producentów:

1. Wartość wskaźnika elastyczności cenowej popytu wpływa na przychody ze sprzedaży przy zmianie ceny dobra.
2. Wartość wskaźnika elastyczności dochodowej popytu informuje o konieczności zmiany ilości bądź asortymentu produkcji. Przy wzroście dochodów konsumentów producent może zwiększyć produkcję dóbr wyższego rzędu lub luksusowych czy zastąpić produkcję dóbr podrzędnych innymi, o wyższym standardzie, większej atrakcyjności. Przy spadku dochodów należy obniżyć produkcję dóbr wyższego rzędu, luksusowych i zwiększyć produkcję dóbr podrzędnych.
3. Producent analizuje też wartość wskaźnika mieszanej elastyczności popytu. Dobro produkowane przez niego jest często substytutem lub dobrem komplementarnym względem innego dobra. Stąd ilość nabywana jego produktów jest zależna od cen innych dóbr.

Z podażą elastyczną mamy do czynienia wtedy, gdy firmy mogą szybko dostosować się do zmiennych warunków na rynku na przykład zmiany ceny – zwiększając wielkość podaży. Sytuacja jest odmienna wtedy, gdy firmy nie mogą szybko zareagować na zmianę ceny i wielkość podaży się nie zmienia. Wtedy mamy do czynienia z podażą nieelastyczną.

Elastyczność cenowa podaży zależy między innymi od:

- czasu, w którym producenci mogą zareagować na zmianę ceny; elastyczność jest tym większa, im dłuższy jest czas,
- rodzaju dobra i rodzaju czynników produkcji niezbędnych do jego wytworzenia; większa jest elastyczność na dobra przemysłowe niż rolnicze,
- rezerw mocy wytwórczych; większa jest elastyczność, gdy producent posiada rezerwy mocy wytwórczych.

4.4.2. Pytania sprawdzające

Odpowiadając na pytania, sprawdzisz, czy jesteś przygotowany do wykonania ćwiczeń.

1. Co jest przedmiotem wymiany na rynku?
2. Co to jest popyt i jakich dóbr dotyczy?
3. Co decyduje o wielkości popytu?
4. Co to jest prawo popytu?
5. Co to jest podaż i jak brzmi prawo podaży?
6. Jakie czynniki decydują o podaży?
7. Jakie występują rodzaje elastyczności popytu?
8. Jakie występują stopnie elastyczności cenowej popytu?
9. Jakie występują stopnie elastyczności dochodowej popytu?
10. Czym charakteryzuje się mieszana elastyczność popytu?
11. Dlaczego należy analizować wskaźniki elastyczności popytu?
12. Na czym polega zróżnicowanie elastyczności podaży?
13. Jakie czynniki wpływają na elastyczność cenową podaży?

4.4.3. Ćwiczenia

Ćwiczenie 1

Przeczytaj 5 poniższych tytułów prasowych i zdecyduj, czy dane zdarzenie spowodowało zmianę popytu na truskawki (tzn.: wzrost, spadek lub nie wpłynęło na popyt).

Tytuły prasowe	wzrost	spadek	bez zmian
Ceny truskawek rosną.			
Lekarze ostrzegają, że spożywanie truskawek jest niebezpieczne dla zdrowia.			
Dochód realny Polaków spadł ponownie w tym kwartale.			
Lato czeka.			
Truskawki najlepszym lekarstwem na odchudzanie.			

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinieneś:

- 1) przeczytać dokładnie treść ćwiczenia,
- 2) wstawić znak X w odpowiedniej rubryce,
- 3) porównać swoje odpowiedzi z odpowiedziami kolegów,
- 4) odpowiedzieć, jakimi czynnikami została wywołana zmiana popytu w powyższych zdarzeniach.

Wyposażenie stanowiska pracy:

- tabela do uzupełnienia,
- literatura zgodna z punktem 6 Poradnika dla ucznia.

Ćwiczenie 2

Przeczytaj 5 poniższych tytułów prasowych i zdecyduj, czy dane zdarzenie spowodowało zmianę w podaży samochodów (tzn.: wzrost, spadek lub nie wpłynęło na podaż).

Tytuły prasowe	wzrost	spadek	bez zmian
Związki zawodowe zgodziły się na obniżkę płac pracowników fabryki samochodów.			
Wzrosły koszty stali.			
Nabywcy odrzucili nowy model Fiata.			
Bankructwo producenta samochodów.			
Zmniejszyła się ilość samochodów używanych sprowadzanych z zagranicy.			

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinieneś:

- 1) przeczytać dokładnie treść ćwiczenia,
- 2) wstawić znak X w odpowiedniej rubryce,
- 3) porównać swoje odpowiedzi z odpowiedziami kolegów,
- 4) odpowiedzieć, jakimi czynnikami została wywołana zmiana podaży w powyższych zdarzeniach.

Wyposażenie stanowiska pracy:

- tabela do uzupełnienia,
- literatura zgodna z punktem 6 Poradnika dla ucznia.

Ćwiczenie 3

Ustal elastyczność cenową, dochodową i mieszaną popytu i dokonaj interpretacji wyników, wiedząc że:

- Cena radiomagnetofonu „Lolek” wynosi 500 zł za sztukę. Popyt na radiomagnetofony
- kształtuje się na poziomie 500 szt. Ze względu na znaczne zapasy radiomagnetofonów obniżono cenę do 450 zł za sztukę. Spadek ceny wywołał wzrost popytu do 575 sztuk. Jaka jest elastyczność cenowa popytu na radiomagnetofony?
- Dochód realny spadł o 25%, spowodowało to spadek popytu na pralki „Feliks” o 20%. Jaka jest elastyczność dochodowa popytu na pralki?
- Cena benzyny wzrosła o 20%, wywołało to spadek popytu na samochody o 12%. Jaka jest elastyczność mieszaną popytu na samochody?

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinieneś:

- przeczytać dokładnie treść ćwiczenia,
- obliczyć elastyczność cenową, dochodową i mieszaną popytu,
- porównać swoje odpowiedzi z odpowiedziami kolegów,
- zinterpretować obliczony wynik.

Wyposażenie stanowiska pracy:

- kalkulator,
- literatura zgodna z punktem 6 Poradnika dla ucznia.

4.4.4. Sprawdzian postępów

Czy potrafisz:

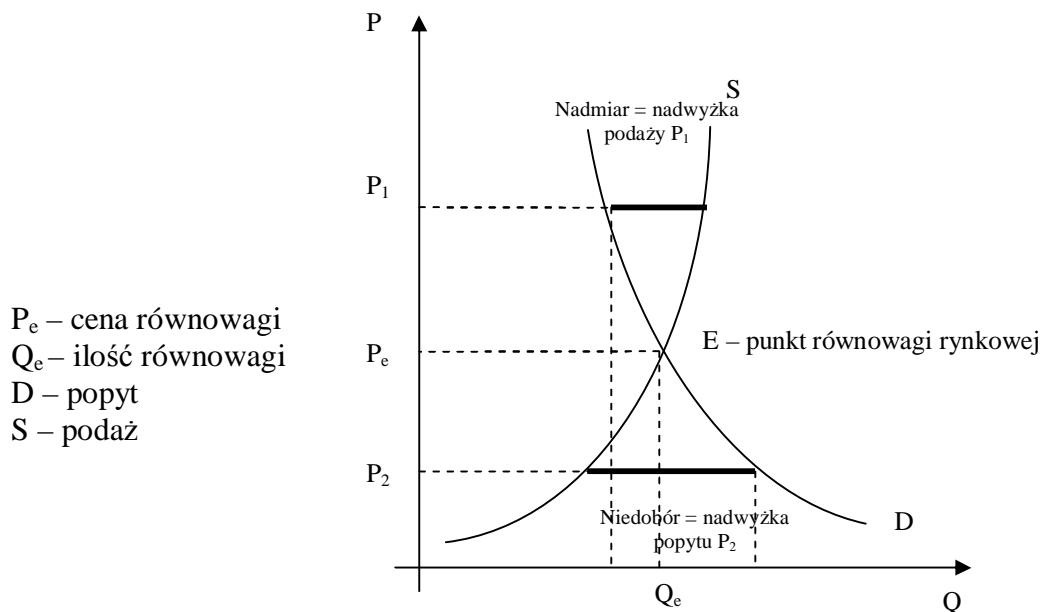
	Tak	Nie
1) wskazać, co jest przedmiotem wymiany na rynku?	☐	☐
2) zdefiniować pojęcie popytu?	☐	☐
3) scharakteryzować czynniki decydujące o popycie?	☐	☐
4) wyjaśnić prawo popytu?	☐	☐
5) zdefiniować pojęcie podaży?	☐	☐
6) wyjaśnić prawo podaży?	☐	☐
7) omówić czynniki decydujące o podaży?	☐	☐
8) scharakteryzować rodzaje elastyczności popytu?	☐	☐
9) omówić stopnie elastyczności cenowej popytu?	☐	☐
10) określić stopień elastyczności dochodowej popytu?	☐	☐
11) scharakteryzować mieszaną elastyczność popytu?	☐	☐
12) uzasadnić konieczność analizowania przez producentów wskaźników elastyczności popytu?	☐	☐
13) omówić czynniki wpływające na elastyczność podaży?	☐	☐

4.5 Równowaga rynkowa

4.5.1. Materiał nauczania

Na rynku działają mechanizmy doprowadzające do punktu E, zwanego punktem równowagi rynkowej. Jeśli dana cena rynkowa różni się od ceny równowagi, to producenci oraz konsumenci (sprzedający i kupujący) są zainteresowani tym, aby zmienić poziom swojej działalności: producenci (sprzedający) zwiększają lub zmniejszają ilość produktu oferowanego na rynek, konsumenci (kupujący) zwiększają lub zmniejszają ilość produktu, które chcą kupić. Tylko w punkcie równowagi rynkowej zarówno producenci, jak i konsumenci nie są skłonni do zmieniania rozmiarów swoich decyzji.

Równowaga rynkowa oznacza stan, w którym przy danej cenie, ilości nabywanej na danym rynku, odpowiada dokładnie taka sama ilość oferowana towarów. Jest ona opisywana przez dwa parametry, zwane parametrami stanu równowagi. Są to: cena równowagi oraz ilość równowagi (rys. 5).

Rys. 5. Równowaga rynkowa

W punkcie równowagi cena wynosi P_e , natomiast ilości oferowane i kupowane produktu przy tej cenie wynoszą Q_e , (są to ilości równowagi).

W sytuacji, gdy $P_1 > P_e$, oznacza to, że przy danych krzywych popytu i podaży producenci (sprzedający) dostarczają na rynek znacznie większe ilości produktu, aniżeli konsumenci (odbiorcy) chcą kupić. Cena P_1 jest stosunkowo wysoka i korzystna dla producentów. Skłania to ich do zwiększania podaży na rynku. Równocześnie wysoka cena jest niekorzystna dla kupujących i ogranicza ich popyt na dany towar. Przy cenie P_1 , powstaje na rynku nadmiar produktu, równy wielkości nadwyżki podaży nad popytem. Cena P_2 , jest stosunkowo niska i mniej korzystna dla producentów, a bardziej korzystna dla konsumentów. Sprzedający oferują małe ilości produktu na rynku, natomiast kupujący są zainteresowani nabyciem dużych ilości produktu. Przy cenie P_2 powstaje na rynku niedobór produktu równy nadwyżce popytu nad podażą.

Graficznie równowagę na rynku danego dobra wyznacza punkt E przecięcia krzywych popytu i podaży. Jest to punkt, w którym ilość nabywana dobra jest równa ilości oferowanej przy określonej cenie.

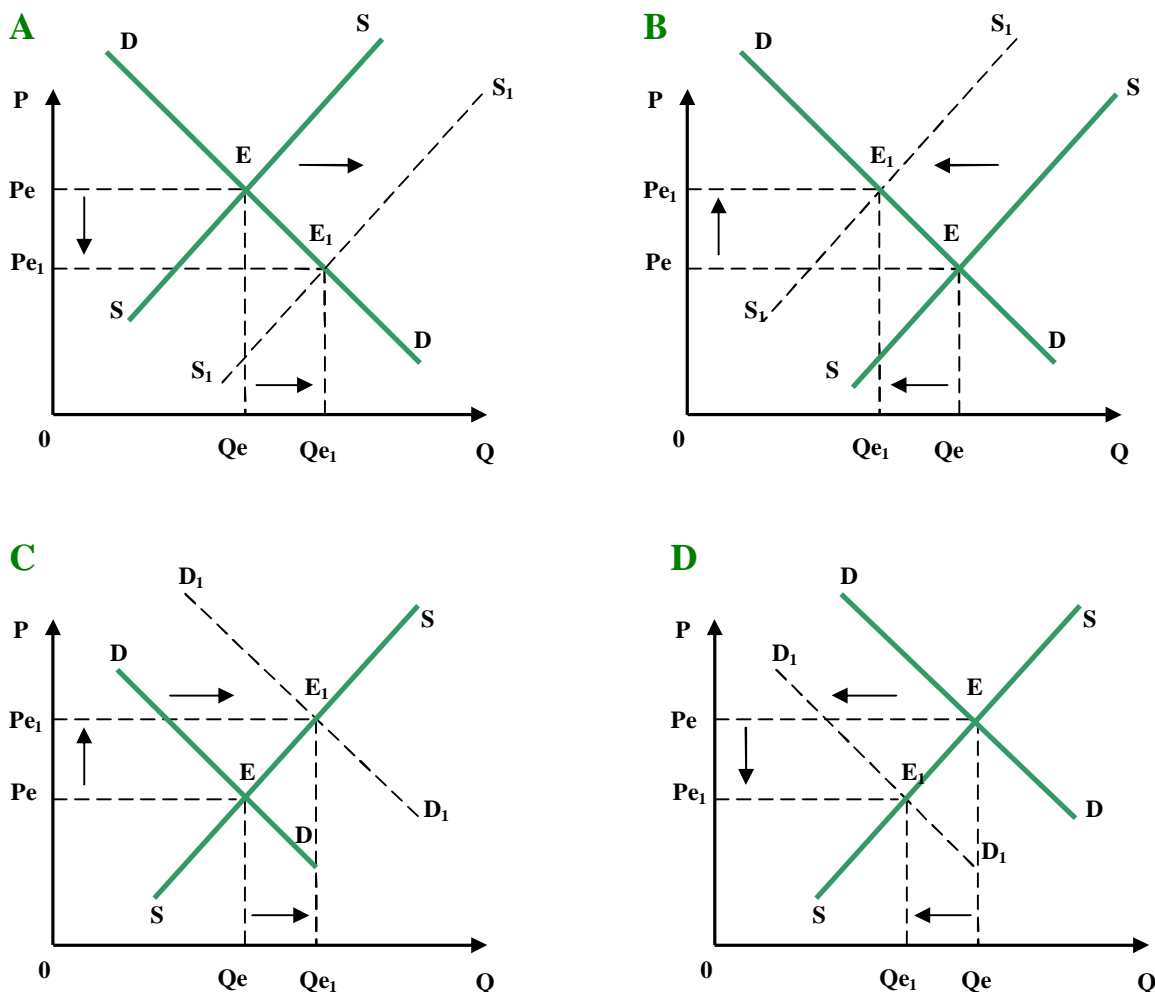
Wolny rynek ustala ceny wyłącznie w wyniku gry sił podaży i popytu. Niekiedy ze względu na szczególne znaczenie niektórych dóbr, państwo interweniuje określając poziom cen minimalnych i maksymalnych.

Cena maksymalna to cena powyżej której dane dobro nie może być sprzedawane. Jest ona niższa od ceny równowagi.

Cena minimalna to cena poniżej której dane dobro nie może być sprzedawane. Jest ona wyższa od ceny równowagi.

Równowaga rynkowa jest stabilna w warunkach danej krzywej popytu i podaży. Cena i punkt równowagi zmieniają się wraz ze zmianami (przesuwaniem się) krzywych popytu lub/i krzywych podaży. Wyróżniamy cztery przypadki zmian równowagi rynkowej:

- krzywa popytu nie zmienia się, natomiast krzywa podaży przesuwa się w dół (rys. 6 A),
- krzywa popytu pozostaje niezmienna, a krzywa podaży przesuwa się w górę (rys. 6 B),
- krzywa podaży nie ulega zmianie, natomiast krzywa popytu przesuwa się w górę (rys. 6 C),
- krzywa podaży nie zmienia się, a krzywa popytu przesuwa się w dół (rys. 6 D).

Rys. 6. Zmiany równowagi rynkowej [10]

- A – w wyniku przesuwania się krzywej podaży w dół cena równowagi obniża się (z P_e do P_{e1}). Przy nowej cenie równowagi P_{e1} ilości równowagi rynkowej są większe, wzrost Q_e do Q_{e1} .
- B – przesunięcie krzywej podaży w górę sprawia, że cena równowagi wzrasta (z P_e do P_{e1}), natomiast ilości równowagi zmniejszają się.
- C – w wyniku przesuwania się krzywej popytu rynkowego w górę (przy stałej krzywej podaży) cena równowagi wzrasta z P_e do P_{e1} wzrastają również ilości równowagi (z Q_e do Q_{e1}).
- D – w wyniku przesuwania się krzywej popytu w dół cena równowagi spada, zmieniają się również ilości równowagi rynkowej.

Korzyści, jakie pociągają za sobą zmiany równowagi rynkowej są zróżnicowane dla kupujących i sprzedających.

Sytuacja A jest korzystna dla konsumentów (kupujących), bowiem mogą oni nabyć więcej produktów po niższej cenie. Producenci sprzedają większe ilości produktów, lecz po niższej cenie.

W sytuacji B kupujący po wyższej cenie kupują mniejsze ilości produktów. Sprzedający oferuje mniejsze ilości, lecz wyższa cena sprzedaży poprawia rentowność.

W przypadku C cena i wielkość równowagi wzrastają. Producenci (sprzedawcy) odnoszą korzyści, sprzedają więcej po wyższej cenie. Kupujący muszą płacić więcej za produkt, choć ilości oferowane po cenie równowagi są większe.

Sytuacja D jest niekorzystna dla producentów, natomiast kupujący korzystają na niższej cenie, lecz oferta rynkowa jest mniejsza.

4.5.2. Pytania sprawdzające

Odpowiadając na pytania, sprawdzisz, czy jesteś przygotowany do wykonania ćwiczeń.

1. Co znaczy pojęcie równowagi rynkowej?
2. Jakie parametry determinują równowagę rynkową?
3. Co to jest cena równowagi, cena minimalna, cena maksymalna?

4.5.3. Ćwiczenia

Ćwiczenie 1

Ustal cenę równowagi, wiedząc, że: wielkość popytu i podaży na bułki maślane przedstawiała się następująco:

wielkość popytu (szt.)	cena (zł)	wielkość podaży (szt.)
190	0,75	50
175	1,13	80
125	1,50	125
85	1,87	175
65	2,25	235
50	2,60	265
40	3,00	300

Sporządź wykres, rysując krzywą podaży i krzywą popytu oraz zaznacz cenę równowagi i dokończ zdanie:

Według wykresu cena równowagi dla bułek maślanych wynosi ....., a ilość sprzedanych ..... i kupionych bułek wynosi .....

Odpowiedz na pytania:

1. Dlaczego właśnie w tym punkcie występuje cena równowagi?
2. Jaki jest istotny związek między ceną, a wielkością popytu na bułki?
3. Jaki jest istotny związek między ceną, a wielkością podaży na bułki?

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinieneś:

- 1) przeczytać dokładnie treść ćwiczenia,
- 2) sporządzić wykres na kartce w kratkę,
- 3) uzupełnić zdanie wpisując brakujące dane,
- 4) przedstawić obliczenia na forum grupy,
- 5) odpowiedz na zadane wyżej 3 pytania.

Wyposażenie stanowiska pracy:

- tabela z zadaniem,
- kartka w kratkę,
- ołówek i gumka,
- literatura zgodna z punktem 6 Poradnika dla ucznia.

Ćwiczenie 2

Uzupełnij poniższy tekst:

Taką sytuację na rynku, gdy cena równowagi ..... z ..... nazywamy stanem .....

Gdy ceny towarów na rynku są wyższe niż cena równowagi, wtedy podaż przy każdej cenie ..... popyt. Powstaje .....oferowanych do sprzedaży produktów.

Gdy cena danego produktu będzie niższa od ceny równowagi rynkowej, wtedy zgodnie z prawem ..... zainteresowanie nim będzie .....

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinieneś:

- 1) przeczytać dokładnie treść ćwiczenia,
- 2) wstawić odpowiednie wyrażenia w miejsce kropek,
- 3) odczytać ćwiczenie na forum grupy.

Wyposażenie stanowiska pracy:

- tekst do uzupełnienia,
- literatura zgodna z punktem 6 Poradnika dla ucznia.

4.5.4 Sprawdzian postępów

Czy potrafisz:

	Tak	Nie
1) scharakteryzować równowagę na rynku?	☐	☐
2) scharakteryzować parametry determinujące równowagę rynkową?	☐	☐
3) rozróżnić pojęcia: cena równowagi, cena minimalna, cena maksymalna?	☐	☐

4.6. Bezrobocie i inflacja

4.6.1. Materiał nauczania

Zgodnie ze standardowymi klasyfikacjami, aby być uznanym za bezrobotnego, dana osoba musi spełnić trzy warunki, a mianowicie:

- pozostawać bez pracy,
- aktywnie poszukiwać pracy,
- być zdolną do pracy.

Bezrobocie polega na niemożności znalezienia pracy zarobkowej przez ludzi w wieku produkcyjnym (18–59 lat dla kobiet i 18–64 lat dla mężczyzn), zdolnych i chętnych do pracy oraz aktywnie jej poszukujących.

Bezrobocie jest poważnym problemem społecznym i gospodarczym, o wielu negatywnych konsekwencjach dla gospodarki jako całości. Nie tylko oznacza ono niewykorzystanie części siły roboczej i niższą produkcję w gospodarce, ale także pogorszenie poziomu życia osób bezrobotnych, frustrację i niezadowolenie społeczne oraz rozwój niekorzystnych zjawisk społecznych.

Opisując i analizując sytuację na rynku pracy, używa się najczęściej wielkości zwanej stopą bezrobocia. Jest to wyrażony w procentach stosunek liczby bezrobotnych do zasobów siły roboczej. Na podstawie tego wskaźnika wiadomo, jaką część zasobów pracy stanowią bezrobotni.

W zależności od tych powodów wyróżnia się wiele odmian bezrobocia. Znajomość tych klasyfikacji jest ważna, ponieważ poszczególne typy bezrobocia wymagają różnych środków zaradczych.

Najczęściej, ze względu na przyczynę powstawania zjawiska bezrobocia, wyróżnia się: bezrobocie cykliczne, frykcyjne, strukturalne i sezonowe.

Bezrobocie cykliczne (koniunkturalne) wywoływane jest przez okresowe spadki koniunktury gospodarczej. Zwykle trwa ono przez kilka tygodni lub miesięcy, aż do chwili, gdy wzrost poziomu działalności gospodarczej doprowadzi do wzrostu produkcji i popytu na siłę roboczą.

Bezrobocie frykcyjne (przejściowe) jest to stan czasowej dezaktywizacji zawodowej, spowodowanej przejściowym niedostosowaniem podaży rąk do pracy i popytu na nie w określonym przekroju. Występuje wtedy, gdy popyt na pracowników przewyższa podaż. Objęte są nim osoby, które chwilowo pozostają bez pracy ze względu na zmianę zatrudnienia bez zmiany zawodu.

Bezrobocie strukturalne wynika ze zmian struktury gospodarki spowodowanych wprowadzeniem nowych technologii lub produktów wymagających nowych umiejętności. Dotyka, więc pracowników nieposiadających wykształcenia lub doświadczenia zawodowego, które zapewniłyby im miejsca w pracy w nowych warunkach. Nieodzowne staje się więc uzupełnianie wykształcenia, zdobywanie nowych umiejętności potrzebnych na rynku pracy.

Bezrobocie sezonowe występuje, gdy w okresach natężenia prac pojawia się dodatkowy popyt na siłę roboczą, a w okresach ich zmniejszenia następuje redukcja tego popytu.

Realistycznie rzecz biorąc, bezrobocie nie może zostać nigdy wyeliminowane całkowicie. Naturalna stopa bezrobocia jest zawsze większa niż zero. Naturalna stopa bezrobocia to minimalny procent siły roboczej, który nie znajduje zatrudnienia z powodu strukturalnych problemów gospodarki i przechodzenia między poszczególnymi miejscami pracy.

Rząd stara się złagodzić skutki bezrobocia oraz je ograniczyć stosując aktywne i pasywne środki zaradcze.

Do środków aktywnych zalicza się:

- publiczne programy zatrudnienia (roboty publiczne), polegające na tworzeniu przez państwo dodatkowych miejsc pracy w dziedzinach nie cieszących się zainteresowaniem sektora prywatnego,
- subsydiowanie zatrudnienia, polegające na udzieleniu przez państwo bezzwrotnej pomocy finansowej przedsiębiorstwom, które rezygnują z planowanej redukcji zatrudnienia lub tworzą nowe miejsca pracy,
- pożyczki dla przedsiębiorstw w celu stworzenia nowych miejsc pracy oraz pożyczki dla bezrobotnych w celu podjęcia działalności gospodarczej na własny rachunek,
- szkolenie zawodowe, umożliwiające bezrobotnym zdobywanie i zmianę kwalifikacji,
- usługi pośrednictwa pracy, dotyczące zwłaszcza gromadzenia i udzielania informacji o wolnych miejscach pracy i bezrobotnych poszukujących pracy.

Pasywne środki polityki państwa na rynku pracy to:

- zasiłki dla bezrobotnych,
- jednorazowe odszkodowanie dla osób zwalnianych z pracy,
- dodatki związane z wcześniejszym przechodzeniem na emeryturę.

Inflacja jest definiowana zazwyczaj jako proces wzrostu ogólnego poziomu cen w gospodarce, który jednocześnie ma charakter ciągły, a ponadto wiąże się z zaburzeniami prawidłowego funkcjonowania mechanizmu rynkowego.

Jeżeli przyrost ogólnego poziomu cen dóbr i usług w gospodarce określimy w procentach, to otrzymaną miarę nazywamy stopą inflacji. Najczęściej przyrost ten określany jest w okresie 1 roku, a więc wskaźnik nosi nazwę rocznej stopy inflacji.

Przyczyny inflacji mogą tkwić w niewłaściwej polityce pieniężnej, budżetowej lub być spowodowane nadmiernym inwestowaniem, dewaluacją waluty krajowej w stosunku do obcych walut, wzrostem cen surowców, nadmiernymi oczekiwaniami inflacyjnymi, nadmiernym popytem czy presją związków zawodowych na wzrost płac nieuzasadniony przyrostem wydajności. Przyczyny inflacji są jednym z podstawowych kryteriów jej klasyfikacji. W związku z tym rozróżnia się trzy typy inflacji: popytową, podażową i strukturalną.

Inflacja popytowa (ciągniona przez popyt) występuje, gdy całkowita wielkość planowanych wydatków wzrasta szybciej niż całkowita wielkość produkcji. Taki efekt ma najczęściej miejsce w okresach wojen, kiedy olbrzymie wydatki państwa na zbrojenia i wysoki stopień wykorzystywania zdolności produkcyjnych powodują szybki (nieraz gwałtowny) wzrost cen. Za wzrost inflacji popytowej obciąża się odpowiedzialnością rząd, który dopuszcza do nadmiernych wydatków bądź Bank Centralny, który zachęca do nadmiernej kreacji pieniądza poprzez tanie kredyty.

Inflacja podażowa (pchna przez koszty) występuje, gdy cena jednego lub kilku zasobów ulega zwiększeniu oraz w sytuacji, gdy nałożone są ograniczenia na podaź jednego lub kilku zasobów. Za wzrost inflacji kosztowej obciąża się odpowiedzialnością związki zawodowe, które nadmiernie żądają wzrostu płac. Inflację kosztową mogą również powodować przedsiębiorstwa monopolistyczne podnoszące ceny podstawowych surowców i dóbr finalnych.

Wzrost kosztów skłania wielu producentów do ograniczania wielkości produkcji, co przy niezmiennym popycie także powoduje wzrost cen. Nakładające się na siebie te zjawiska tworzą pewną spiralę doprowadzającą najczęściej do coraz szybszego tempa wzrostu poziomu cen i bardzo poważnego ograniczenia wzrostu gospodarczego.

Inflacja strukturalna występuje wtedy, gdy producenci nie są w stanie nadażyć za zmianami struktury popytu i pojawiają się niedobory najbardziej poszukiwanych produktów, a braku określonych towarów na rynku nie można szybko pokryć niezbędnym importem. Zmiana struktury gospodarczej pociąga za sobą koszty finansowe, np. zakup nowych

technologii, zatrudnienie wysoko wykwalifikowanej kadry. Koszty te znajdują swoje odbicie w podniesieniu cen przynajmniej w pewnym okresie czasu.

W zależności od tempa wzrostu przeciętnego poziomu cen wyróżnia się inflację:

- pełzającą, czyli inflację powolną, przejawiającą się jednocyfrowym wskaźnikiem stopy inflacji (poniżej 5% w skali roku). Na ogół jest to naturalna inflacja, nie zakłócająca procesów gospodarczych;
- kroczącą, która charakteryzuje się stopą inflacji na poziomie do 10%;
- galopującą, osiągającą stopę rzędu 10–150% rocznie. W takiej sytuacji na rynku trudno przewidzieć reakcje przedsiębiorców. Występuje duża niepewność inwestycji i oszczędzania. Jednocześnie jest wywierana presja na podwyższanie płac, co jeszcze bardziej wpływa na wzrost ogólnego poziomu cen. Utrzymująca się w dłuższym czasie poważnie zakłóca stabilność gospodarczą kraju i uniemożliwia wzrost gospodarczy;
- hiperinflację, która występuje przy stopie wzrostu cen większej niż 150% w skali roku. W takiej sytuacji trudno kierować się jakimikolwiek regułami ekonomicznymi. Pieniądz traci siłę nabywczą z każdym dniem. Dlatego też istnieje ogólna tendencja do pozbywania się waluty kraju objętego tego typu inflacją i wykupywania towarów lub waluty obcej.

W konsekwencji prowadzi to do destrukcji wszelkich procesów ekonomicznych i załamania się całej gospodarki.

Z powodu inflacji najczęściej tracą ludzie utrzymujący się ze względnie stałych dochodów, osoby posiadające oszczędności w gotówce oraz pożyczkodawcy w sytuacji, gdy stopa procentowa jest niezmienna. Inflacja jest też niekorzystnym zjawiskiem dla większości przedsiębiorców. Wzmaga stan niepewności, w jakim te podmioty działają, oraz utrudnia przewidywania dotyczące przyszłego kształtowania się cen surowców, siły roboczej, cen własnych produktów, stóp procentowych, kursów walutowych. W takiej sytuacji część przedsiębiorstw powstrzymuje się od działań mogących podnieść poziom aktywności gospodarczej. Natomiast korzyści z inflacji mogą odnieść osoby, które są w stanie łatwo powiększyć swoje dochody, pożyczkobiorcy, którzy pożyczycy przy stałej stopie procentowej, oraz państwo, osiągające wyższe wpływy z progresywnych podatków dochodowych.

Sytuacja gdy poziom cen maleje określana jest mianem deflacji. Najczęściej występuje w okresach pogorszenia koniunktury w gospodarce. Deflacja oznacza spadek ogólnego poziomu cen, wynikający między innymi z relatywnego zmniejszenia dopływu pieniądza do gospodarki lub spadku popytu. Deflacja może przyczynić się do zahamowania wzrostu lub ograniczenia efektywnego popytu, wzmożenia konkurencji między sprzedającymi, nacisku na ceny i płace. Deflacja to proces przeciwny do inflacji.

Problem inflacji jest skomplikowany, zależny od tak wielu czynników i nie ma prostej reguły na jej zwalczenie. Sposób zahamowania tempa wzrostu cen zależny jest od jego źródła. Inflację można hamować poprzez:

- odpowiednie hamowanie wzrostu płac pieniężnych (przekonanie związków zawodowych, aby wzrost płac nie przekraczał wzrostu cen),
- ograniczenie nadmiernego deficytu budżetowego (zmniejszenie dopływu pieniądza do gospodarki za pomocą zmniejszenia wydatków),
- odpowiednie zmiany w systemie podatkowym (np.: wprowadzenie progresywnego podatku dla przedsiębiorstw),
- odpowiednią regulację dopływu pieniądza do obiegu za pośrednictwem polityki pieniężnej.

4.6.2. Pytania sprawdzające

Odpowiadając na pytania, sprawdzisz, czy jesteś przygotowany do wykonania ćwiczeń.

1. Co to jest inflacja?
2. Jakie są rodzaje inflacji?
3. Jakie są przyczyny inflacji?
4. Jakie są skutki inflacji?
5. Jakie są sposoby zapobiegania inflacji?
6. Jakie są przyczyny bezrobocia?
7. Jakie są rodzaje bezrobocia?
8. Jakie są skutki gospodarcze i społeczne bezrobocia?
9. Jakie są sposoby zapobiegania bezrobociu?

4.6.3. Ćwiczenia

Ćwiczenie 1

Określ rodzaj bezrobocia:

RODZAJ BEZROBOCIA	PRZYCZYNA BEZROBOCIA
	zmiana miejsca zamieszkania
	niemożność produkowania pewnych dóbr przez cały rok
	spadek produkcji, recesja gospodarcza
	likwidacja przestarzałych technologicznie gałęzi przemysłu

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinieneś:

- 1) przeczytać dokładnie treść ćwiczenia,
- 2) wpisać do tabeli odpowiedni rodzaj bezrobocia,
- 3) porównać swoje odpowiedzi z odpowiedziami kolegów.

Wyposażenie stanowiska pracy:

- tabela do uzupełnienia,
- literatura zgodna z punktem 6 Poradnika dla ucznia.

Ćwiczenie 2

Oblicz liczbę ludności aktywnej zawodowo oraz liczbę zatrudnionych wiedząc, że: bezrobocie w badanym okresie wynosiło 257 400 osób, a stopa bezrobocia 16,2%.

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinieneś:

- 1) przeczytać dokładnie treść ćwiczenia,
- 2) obliczyć liczbę ludności aktywnej zawodowo, a następnie liczbę zatrudnionych,
- 3) porównać swoje odpowiedzi z odpowiedziami kolegów.

Wyposażenie stanowiska pracy:

- kalkulator,
- literatura zgodna z punktem 6 Poradnika dla ucznia.

Ćwiczenie 3

Podaj rodzaj inflacji wywołanej następującymi przyczynami:

Przyczyny	Rodzaj inflacji
Szybki wzrost podaży pieniądza	
Zmniejszenie podatku dochodowego od osób fizycznych	
Podwyżka płac społeczeństwa	
Podniesienie cen importowanych czynników produkcji	

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinieneś:

- 1) przeczytać dokładnie treść ćwiczenia,
- 2) wpisać do tabeli odpowiedni rodzaj inflacji,
- 3) przedstawić odpowiedzi na forum grupy.

Wyposażenie stanowiska pracy:

- tabela do uzupełnienia,
- literatura zgodna z punktem 6 Poradnika dla ucznia.

Ćwiczenie 4

Przeczytaj uważnie poniższe stwierdzenia, prawdziwe oznacz literą P, a fałszywe literą F.

Lp.	SKUTKI INFLACJI TO:	PRAWDA	FALSZ
1	nieprawidłowy podział dóbr		
2	spadek dobrowolnych oszczędności		
3	właściwa alokacja zasobów		
4	osłabienie pozycji waluty krajowej		
5	wzrost dobrobytu społeczeństwa		

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinieneś:

- 4) przeczytać dokładnie treść ćwiczenia,
- 5) stwierdzenia prawdziwe oznaczyć literą P, a fałszywe literą F,
- 6) porównać swoją tabelę z tabelą kolegi.

Wyposażenie stanowiska pracy:

- tabela do uzupełnienia,
- literatura zgodna z punktem 6 Poradnika dla ucznia.

4.6.4 Sprawdzian postępów

Czy potrafisz:	Tak	Nie
1) zdefiniować pojęcie inflacja?	☐	☐
2) scharakteryzować rodzaje inflacji?	☐	☐
3) podać przyczyny inflacji?	☐	☐
4) przedstawić skutki inflacji?	☐	☐
5) omówić sposoby zapobiegania inflacji?	☐	☐
6) wyjaśnić przyczyny powstawania bezrobocia?	☐	☐
7) scharakteryzować rodzaje bezrobocia?	☐	☐
8) przedstawić skutki gospodarcze i społeczne bezrobocia?	☐	☐
9) omówić sposoby zapobiegania bezrobociu?	☐	☐

4.7. Ingerencja rządu i banku centralnego w procesy gospodarcze

4.7.1. Materiał nauczania

Państwo pełni funkcje zewnętrzne i wewnętrzne. Do funkcji zewnętrznych należy między innymi reprezentowanie jego interesów na arenie międzynarodowej. W ramach funkcji wewnętrznych państwo ustanawia obowiązujące w nim prawo (sejm, senat), zarządza określonymi dziedzinami życia publicznego (rząd), zapewnia obywatelom minimum egzystencji (walka z ubóstwem i bezrobociem), tworzy system oświatowy i koordynuje jego funkcjonowanie, wspiera rozwój kultury oraz zapewnia bezpieczeństwo jego obywatelom (policja, prokuratura, sądy). W ramach funkcji wewnętrznych państwo organizuje również gospodarkę oraz oddziałuje na nią przy zastosowaniu różnych środków.

Współczesna rzeczywistość pokazuje, że funkcja państwa w dziedzinie gospodarki sprowadza się do korygowania niedoskonałości rynku. Do najważniejszych zadań państwa w gospodarce rynkowej należy pełnienie funkcji alokacyjnej, regulacyjnej, redystrybucyjnej, stabilizacyjnej oraz tworzenie norm prawnych przeciwdziałających korupcji.

Funkcja alokacyjna dotyczy takich zasobów, których rozdział w warunkach współczesnej gospodarki rynkowej bez interwencji państwa mógłby być niekorzystny dla społeczeństwa. Do zasobów tych należą dobra publiczne: infrastruktura (drogi publiczne i ich oświetlenie, szlaki kolejowe), podaż pieniądza, ochrona praw własności, obrona narodowa.

Państwo ingeruje, ustalając normy emisji do atmosfery szkodliwych substancji, a także tworzy specjalne strefy ochronne, wolne od źródeł zanieczyszczeń.

Funkcja regulacyjna dotyczy funkcjonowania gospodarki. Państwo odgrywa ważną rolę w tworzeniu i utrzymywaniu warunków konkurencji w gospodarce. Największym zagrożeniem konkurencyjnym są monopole, które mogą pojawić się nawet w najlepiej zorganizowanych gospodarkach rynkowych. Monopole narzucają innym producentom niekorzystne dla nich warunki. Ceny produktów lub usług monopolu są zawyżane i wpływają na wzrost inflacji. Państwo interweniuje wtedy odpowiednim ustawodawstwem lub korzysta z pomocy specjalnych instytucji (Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów). Interwencja państwa konieczna jest również w przypadku pojawienia się wad strukturalnych: system nadmiernych ubezpieczeń społecznych, niska wydajność pracy, wykorzystywanie przez przedsiębiorstwa swoich zasobów na nieopłacalną produkcję i inne.

Funkcja redystrybucyjna państwa polega na złagodzeniu nierówności społecznych. Interwencja państwa w tym przypadku przejawia się w ustaleniu wysokości płacy minimalnej, rodzaju i wysokości podatków, a także w regulacji cen (np. czynsze) czy udostępnianiu dóbr bezpłatnych (oświata, opieka lekarska). Państwo szczególnie zaangażowane w redystrybucję dóbr nazywane jest „państwem opiekuńczym”. Jego funkcjonowanie wymaga poważnych wydatków budżetowych.

Funkcja stabilizacyjna państwa polega na łagodzeniu skutków trudności pojawiających się okresowo w gospodarce. Efekty długofalowe można osiągnąć rozwijając szkolnictwo, promując rozwój nauki i techniki, tworząc dogodne warunki finansowania działalności gospodarczej. Krótkookresowe skutki daje zwykle regulacja popytu przez państwo, na przykład przez zwiększenie podaży pieniądza lub podniesienie wydatków państwa.

Istotną rolę dla prawidłowego funkcjonowania gospodarki państwa jest tworzenie odpowiednich norm prawnych przeciwdziałających korupcji, która destabilizuje państwo, zakłóca warunki konkurencji w gospodarce, jest także zagrożeniem dla praw człowieka, ponieważ narusza zasadę równości wszystkich obywateli wobec prawa.

System bankowy w państwie składa się z banku centralnego i banków komercyjnych. Bank to organizacja powołana do prowadzenia operacji pieniężnych gotówkowych i bezgotówkowych oraz do świadczenia usług bankowych.

Banki komercyjne (handlowe) to instytucje, które przyjmują od klientów indywidualnych, przedsiębiorstw i innych osób prawnych środki pieniężne, udzielają kredytów oraz prowadzą rozliczenia finansowe. Prowadzą rachunki bieżące i oszczędnościowe klientów.

Bankiem Centralnym naszego kraju jest Narodowy Bank Polski (NBP), któremu przysługuje wyłączne prawo emisji pieniądza oraz ustalania i realizowania polityki pieniężnej. NBP odpowiada za wartość polskiego złotego i spełnia on następujące funkcje:

1. Świadczy usługi bankowe instytucjom finansowym (jest bankiem dla banków). Są to takie usługi jakie banki komercyjne świadczą swoim klientom:
  - dostarczanie gotówki;
  - rozliczenia międzybankowe;
  - prowadzenie rachunków depozytowych. Banki posiadają swoje rezerwy oraz inne zdeponowane fundusze na rachunkach w NBP;
  - udzielanie pożyczek.
2. Pełni funkcję banku państwa. NBP świadczy usługi bankowe instytucjom rządowym, prowadzi rachunek bankowy Ministerstwa Finansów, a także zajmuje się obsługą emisji papierów wartościowych Skarbu Państwa.
3. Nadzoruje banki komercyjne. NBP ustanawia zasady postępowania dla całego systemu bankowego, a w szczególności dla poszczególnych instytucji wchodzących w skład tego systemu. Celem tych zasad jest zapewnienie bezpieczeństwa i solidności usług świadczonych przez wszystkie banki komercyjne.
4. Kontroluje podaż pieniądza i kredytu w gospodarce. Poziom podaży pieniądza powinien odpowiadać potrzebom gospodarki narodowej. NBP stosuje szereg instrumentów ekonomicznych i prawnych:
  - emituje pieniądz gotówkowy (jest bankiem emisyjnym),
  - określa obowiązkowy poziom rezerw bankowych,
  - kształtuje poziom swoich stóp procentowych,
  - dokonuje tzw. operacji otwartego rynku, czyli kupuje bądź sprzedaje papiery wartościowe.

Polityka fiskalna państwa polega na gospodarowaniu przez rząd dochodami i wydatkami w celu osiągnięcia określonych celów, a zwłaszcza stabilizacji gospodarki przez przeciwdziałanie wahaniom cyklicznym oraz ograniczenie bezrobocia i wzrostu cen. Jest realizowana przez budżet państwa, który jest podstawowym planem finansowym państwa opracowywanym na jeden rok, obejmującym z jednej strony dochody, a z drugiej wydatki.

Na dochody składają się dochody podatkowe i niepodatkowe (m.in. wpłaty z zysku NBP, cła, dochody jednostek budżetowych).

Najważniejszym źródłem dochodu budżetu są podatki. Jest to przymusowe, bezzwrotne świadczenie pieniężne, pobierane przez państwo od jednostek gospodarczych. Rozróżniamy podatki bezpośrednie i pośrednie. Podatki bezpośrednie to podatek od dochodów osób fizycznych i prawnych oraz podatek od majątku. Do podatków pośrednich zalicza się m.in.: podatek od wartości dodanej (VAT) i akcyzowy. Uzyskane głównie za pośrednictwem podatków dochody rząd przeznacza na pokrycie wydatków związanych z finansowaniem działalności nieprodukcyjnej (szkolnictwa, służby zdrowia), działań interwencyjnych państwa (np. subwencji dla inwestycji rządowych) oraz z dofinansowaniem świadczeń socjalnych (rent, emerytur).

Wydatki budżetowe dzielą się na realne i transfery. Wydatki realne dotyczą zakupu produktów i usług przez administrację państwową (np. zakup lekarstw dla szpitali). Należą do nich również płatności za usługi dla urzędników administracji, nauczycieli i lekarzy.

Transfery są to płatności rządu na rzecz różnych jednostek gospodarczych bez wzajemnego świadczenia usług z ich strony. Zaliczamy do nich dopłaty do emerytur i rent, zapomogi dla biednych itp. Transfery rządowe dotyczą również subwencji udzielanych budżetom lokalnym, przedsiębiorstwom państwowym lub komunalnym oraz prywatnym firmom. Celem subwencji jest dofinansowanie niektórych rodzajów produkcji, zwiększanie zdolności eksportowych, ochrona miejsc pracy, stabilizacja koniunktury.

Polityka monetarna (pieniężna) polega na zmianach w podaży pieniądza w celu osiągnięcia zamierzonych celów gospodarczych. Istota polityki pieniężnej tkwi w oddziaływaniu banku centralnego na ilość pieniądza krążącego w gospodarce.

Bank centralny określa warunki funkcjonowania rynków finansowych, czyli wpływa na podaż funduszy kredytowych i popyt na nie. Bank centralny dąży do takiego ustawiania gospodarki, aby osiągnęła produkcję przy pełnym zatrudnieniu czynników wytwórczych i bez inflacji.

Istnieją trzy najważniejsze narzędzia polityki monetarnej:

1. Operacje otwartego rynku, które polegają na zakupie i sprzedaży papierów wartościowych bankom i szerokiej publiczności. Kupując na otwartym rynku papiery wartościowe Bank Centralny przyczynia się do zwiększania rezerw w bankach i ilości pieniądza w obiegu, gdyż za kupowane papiery wartościowe bank płaci pieniądzem. Prowadzi to do wzrostu udzielanych kredytów przez banki, czyli do wzrostu podaży pieniądza, obniżając jednocześnie stopę procentową. Sprzedaż na otwartym rynku papierów wartościowych prowadzi do przeciwnych rezultatów. Banki i ludzie płacą pieniędzmi za papiery wartościowe, czyli możliwości udzielania kredytów przez banki ulegają ograniczeniu, co prowadzi do zmniejszenia podaży pieniądza i podwyższenia stopy procentowej.
2. Wyznaczanie stopy rezerw obowiązkowych, która determinuje wielkość kredytów udzielanych przez banki. Jeżeli stopa rezerw obowiązkowych rośnie, to większa część depozytów musi pozostawać w skarbcu jako rezerwa obowiązkowa. Pozostaje, więc mniej środków do udzielania kredytów, co prowadzi do ograniczenia podaży pieniądza. Obniżenie stopy rezerw obowiązkowych zwiększa ilość kredytów udzielanych przez banki, co sprawia, że podaż pieniądza w gospodarce rośnie.
3. Określanie stopy redyskontowej, która jest ceną za kredyty zaciągane w banku centralnym. Określanie tej stopy wpływa na wielkość kredytów udzielanych przez banki. Niższa stopa umożliwia łatwiejsze zaciąganie kredytów przez banki, czyli prowadzi do wzrostu ich rezerw, a przez to zwiększa wielkość udzielanych przez nie kredytów. Prowadzi to oczywiście do wzrostu podaży pieniądza. Podwyższeniu stopy redyskontowej towarzyszy zmniejszenie podaży pieniądza.

4.7.2. Pytania sprawdzające

Odpowiadając na pytania, sprawdzisz, czy jesteś przygotowany do wykonania ćwiczeń.

1. Jakie funkcje pełni państwo w gospodarce rynkowej?
2. Czym charakteryzują się poszczególne funkcje?
3. Dlaczego konieczna jest ingerencja państwa w procesy gospodarcze?
4. Jaka jest rola banku centralnego w państwie?
5. Jakie są zadania Banku Centralnego?
6. Jakie funkcje pełni Bank Centralny?
7. Na czym polega polityka fiskalna państwa?

8. Jakie są instrumenty polityki fiskalnej państwa?
9. Czym charakteryzują się poszczególne instrumenty polityki fiskalnej?
10. Na czym polega polityka monetarna państwa?
11. Jakie są narzędzia polityki monetarnej?
12. Czym charakteryzują się poszczególne narzędzia polityki monetarnej?

4.7.3. Ćwiczenia

Ćwiczenie 1

Przyporządkuj funkcje banku centralnego do podanych zadań:

Funkcja banku centralnego	Zadanie banku centralnego
	Bank centralny pełni funkcję kasjera i bankiera budżetu państwa.
	Bank centralny ma wyłączne prawo kreacji znaków pieniężnych.
	Bank centralny sprawuje nadzór nad innymi bankami.
	Bank centralny realizuje politykę państwa w odniesieniu do kursu walut.

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinieneś:

- 1) przeczytać dokładnie treść ćwiczenia,
- 2) wpisać do tabeli odpowiednią funkcję,
- 3) odczytać odpowiedzi na forum grupy.

Wyposażenie stanowiska pracy:

- tabela do uzupełnienia,
- literatura zgodna z punktem 6 Poradnika dla ucznia.

Ćwiczenie 2

Określ, które działanie realizowane jest w ramach polityki monetarnej, a które w ramach polityki fiskalnej. Wstaw znak X w odpowiedniej rubryce.

Działania rządu lub banku	Polityka fiskalna	Polityka monetarna
Zmiana z 10 na 15% stopy rezerwy obowiązkowej.		
Podwyższenie oprocentowania kredytu banku centralnego.		
Wprowadzenie akcyzy na paliwa.		
Obniżenie stawki podatku VAT.		
Zwiększenie inwestycji rządowych.		
Zakup przez bank centralny obligacji rządowych.		
Zmniejszenie etatów w administracji rządowej.		

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinienes:

- 1) przeczytać dokładnie treść ćwiczenia,
- 2) wpisać do tabeli znak X w odpowiednią kolumnę,
- 3) odczytać odpowiedzi na forum grupy.

Wyposażenie stanowiska pracy:

- tabela do uzupełnienia,
- literatura zgodna z punktem 6 Poradnika dla ucznia.

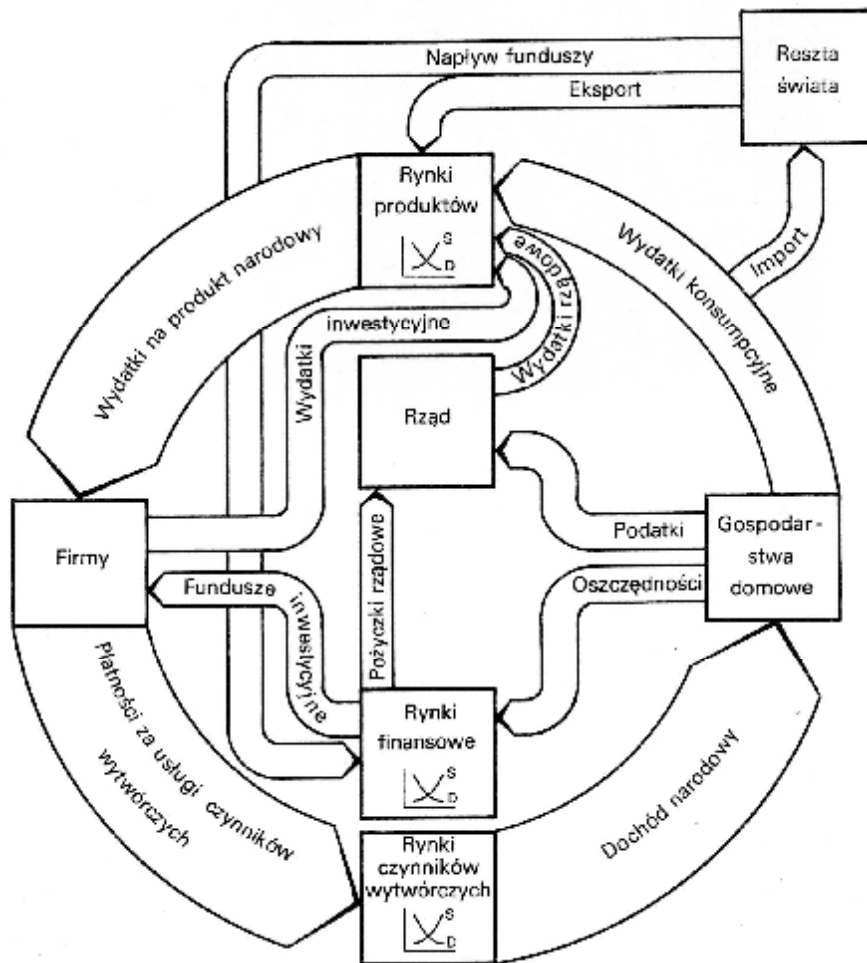
4.7.4. Sprawdzian postępów

Czy potrafisz:	Tak	Nie
1) wymienić funkcje państwa w gospodarce rynkowej?	☐	☐
2) scharakteryzować funkcje państwa w gospodarce rynkowej?	☐	☐
3) uzasadnić konieczność ingerowania państwa w procesy gospodarcze?	☐	☐
4) przedstawić rolę banku centralnego w kraju?	☐	☐
5) omówić zadania banku centralnego?	☐	☐
6) scharakteryzować funkcje banku centralnego?	☐	☐
7) scharakteryzować zadania polityki fiskalnej?	☐	☐
8) rozróżnić narzędzia polityki fiskalnej?	☐	☐
9) scharakteryzować poszczególne instrumenty polityki fiskalnej?	☐	☐
10) scharakteryzować zadania polityki monetarnej państwa?	☐	☐
11) rozróżnić narzędzia polityki państwa?	☐	☐
12) scharakteryzować poszczególne instrumenty polityki monetarnej państwa?	☐	☐

4.8. Jednolity rynek europejski. Fundusze strukturalne i spójności

4.8.1. Materiał nauczania

W gospodarce otwartej dużą rolę odgrywają powiązania z zagranicą. Pojawiają się w niej dwa nowe strumienie płatności, które powinniśmy uwzględnić, chcąc ustalić efekt całorocznej pracy społeczeństwa. Po pierwsze, zagranica kupuje dobra wyprodukowane w naszym kraju (jest to nasz eksport). Po drugie, część wydatków krajowych gospodarstw domowych, przedsiębiorstw i państwa zostaje przeznaczona na zakup dóbr wyprodukowanych za granicą (jest to nasz import).

Rys. 7. Obieg okrężny dla gospodarki otwartej [9]

Gospodarka zamknięta, tzn. nieuczestnicząca w handlu międzynarodowym, jest całkowicie uzależniona od istniejącej struktury aparatu wytwórczego oraz dostępnych zasobów wewnętrznych. W takiej gospodarce możliwości zmiany dochodu narodowego są niewielkie, ponieważ są ograniczone elastycznością istniejącego aparatu wytwórczego. Taką barierę można ograniczyć, otwierając gospodarkę, to znaczy, włączyć ją do współpracy z zagranicą.

Z handlu zagranicznego mogą wynikać korzyści dotyczące zarówno gospodarki danego kraju, jak i poszczególnych podmiotów w niej działających. Do korzyści tych można zaliczyć:

- efektywny sposób alokacji zasobów, wynikający np. ze zwiększonej skali produkcji,
- zwiększenie możliwości produkcyjnych danego kraju,

- szersza i bardziej różnorodna oferta towarowa,
- niższe ceny i rozszerzona wewnętrzna konsumpcja.

Pozwala to bowiem nie tylko na zagospodarowanie ewentualnych nadwyżek, ale także na znaczne unowocześnienie procesów produkcyjnych poprzez oddziaływanie konkurencji międzynarodowej oraz przepływ nowości technicznych i technologicznych.

Unia Europejska (UE) jest, jak do tej pory, jedynym przykładem pełnej integracji gospodarczej. Powołanie wspólnych organizacji ponadnarodowych, a także wspólna polityka w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych, bezpieczeństwa i polityki zagranicznej zbliżają Unię do formy organizmu państwowego.

Pojęcie wspólnego rynku dotyczy obszaru kilkunastu państw, na którym obowiązuje prawo znoszące wszelkie bariery obrotu gospodarczego. W Unii Europejskiej termin ten stosowany był do określenia głównego celu integracji europejskiej. Osiągnięciami, które umożliwiły powstanie jednolitego, wewnętrznego rynku europejskiego były: swobodny przepływ towarów, kapitału, usług i pracowników oraz swoboda prowadzenia działalności gospodarczej w warunkach konkurencji.

Niewątpliwie zaletą integracji jest możliwość korzystania ze wsparcia finansowego z funduszy unijnych: strukturalnych i spójności.

Fundusze strukturalne są instrumentami Polityki Strukturalnej Unii Europejskiej. Ich zadaniem jest wspieranie restrukturyzacji i modernizacji gospodarek krajów UE. W ten sposób wpływa się na zwiększenie spójności ekonomicznej i społecznej Unii. Fundusze kierowane są do tych sektorów gospodarki i regionów, które bez pomocy finansowej nie są w stanie dorównać do średniego poziomu ekonomicznego w UE. W skład Unii wchodzi regiony dobrze rozwinięte oraz te, których poziom rozwoju znacznie odbiega od „średniej europejskiej”. Polityka Strukturalna i Fundusze mają pomóc władzom centralnym i regionalnym słabiej rozwiniętych regionów w rozwiązywaniu ich najważniejszych problemów gospodarczych.

Istnieją cztery Fundusze Strukturalne:

1. Europejski Fundusz Społeczny,
2. Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej,
3. Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego,
4. Finansowy Instrument Orientacji Rybołówstwa.

Europejski Fundusz Społeczny powołany został w celu wspierania wspólnotowej polityki społecznej. Finansuje on działania państw członkowskich w zakresie przeciwdziałania bezrobociu i rozwoju zasobów ludzkich. Ze środków funduszu finansowane są głównie szkolenia zawodowe, stypendia, praktyki zawodowe, doradztwo i pośrednictwo zawodowe, analizy i badania dotyczące rynku pracy.

Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej zajmuje się wspieraniem przekształceń struktury rolnictwa oraz wspomaganie rozwoju obszarów wiejskich. Na fundusz ten przeznaczona jest największa część budżetu Unii Europejskiej. Ponadto środki funduszu pochodzą z opłat nakładanych na importowane spoza Unii Europejskiej produkty rolne. Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej składa się z dwóch sekcji: Sekcji Gwarancji, która finansuje wspólną politykę rolną (zakupy interwencyjne produktów rolnych, dotacje bezpośrednie dla rolników) oraz Sekcji Orientacji, która wspiera przekształcenia w rolnictwie w poszczególnych państwach UE i jest instrumentem polityki strukturalnej.

Głównym zadaniem Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego jest niwelowanie dysproporcji w poziomie rozwoju regionalnego krajów należących do UE. Działalność tego funduszu koncentruje się na następujących dziedzinach:

- inicjatywy na rzecz rozwoju lokalnego oraz zatrudnienia, jak też działalność średnich i małych przedsiębiorstw,

- rentowne inicjatywy produkcyjne umożliwiające tworzenie lub utrzymywanie trwałego zatrudnienia,
- infrastruktura,
- rozwój turystyki oraz inwestycji w dziedzinie kultury,
- ochrona i poprawa stanu środowiska,
- rozwój społeczeństwa informacyjnego.

Finansowy Instrument Orientacji Rybołówstwa wspiera restrukturyzację rybołówstwa państw członkowskich. Za jego pośrednictwem finansowane są inicjatywy w następujących dziedzinach:

- rozwój hodowli ryb,
- rozwój infrastruktury portów rybackich oraz ich wyposażenie w niezbędne zaplecze i urządzenia,
- restrukturyzacja i unowocześnienie floty rybackiej oraz metod połowu i przetwarzania ryb,
- podnoszenie konkurencyjności produktów rybnych i ich promowanie na rynku.

Fundusz Spójności powstał na mocy Traktatu z Maastricht o utworzeniu Unii Europejskiej z 1991 r., który wszedł w życie w 1993 r. Fundusz Spójności został powołany w celu zmniejszania różnic w poziomie gospodarczo-społecznym krajów i regionów Unii Europejskiej. Różnice w poziomie ekonomicznym pojawiły się wraz z przyjmowaniem do Unii kolejnych państw członkowskich, których wyniki gospodarcze odbiegały od państw najbardziej rozwiniętych. Fundusz Spójności ma dostarczyć wsparcia finansowego na realizację dużych inwestycji związanych z rozwojem lub modernizacją infrastruktury transportowej i ochrony środowiska.

Fundusz Spójności jest instrumentem polityki strukturalnej Unii Europejskiej, lecz nie zalicza się do funduszy strukturalnych. Pomoc z Funduszu Spójności ma zasięg krajowy, a nie regionalny jak w przypadku funduszy strukturalnych. Celem nadrzędnym funduszu jest wzmacnianie spójności społecznej i gospodarczej Unii poprzez finansowanie dużych projektów tworzących spójną całość w zakresie ochrony środowiska i infrastruktury transportowej. Pomoc Unii Europejskiej dla sektora środowiska i sektora transportu polega na zwiększaniu produktywności i konkurencyjności gospodarki głównie poprzez rozwój infrastruktury transportowej, lecz zarazem nie kosztem środowiska i jego zasobów, a przez to kosztem przyszłych pokoleń. Fundusz Spójności współfinansuje przede wszystkim projekty służące rozwojowi infrastruktury publicznej.

4.8.2. Pytania sprawdzające

Odpowiadając na pytania, sprawdzisz, czy jesteś przygotowany do wykonania ćwiczeń.

1. Czym charakteryzuje się gospodarka zamknięta?
2. Czym charakteryzuje się gospodarka otwarta?
3. Jakie formy wymiany z zagranicą występują w obrocie towarowym?
4. Jakie korzyści dla kraju wynikają z handlu zagranicznego?
5. Czemu służą fundusze strukturalne?
6. Jakie występują rodzaje funduszy strukturalnych?
7. Czym charakteryzują się poszczególne fundusze strukturalne?
8. Jakie zadania spełniają fundusze strukturalne?
9. Jakie zadania spełnia fundusz spójności?

4.8.3. Ćwiczenia

Ćwiczenie 1

Wyszukaj na dowolnej stronie internetowej lub w innych źródłach informacji wiadomości na temat Europejskiego Funduszy Społecznego i określ:

- cel tego funduszu (grupa I),
- komu i na jakiej podstawie przyznawane są pieniądze z tego funduszu (grupa II),
- procedury uzyskiwania środków z EFS – u (grupa III),
- warunki, które należy spełnić, aby otrzymać pomoc (grupa IV),
- dokumenty, jakie należy wypełnić (grupa V).

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinieneś:

- 1) przeczytać dokładnie treść ćwiczenia,
- 2) zgromadzić informacje na określony temat pracując w grupie,
- 3) zaprezentować zebrane informacje.

Wyposażenie stanowiska pracy:

- komputer z dostępem do Internetu,
- literatura zgodna z punktem 6 Poradnika dla ucznia.

Ćwiczenie 2

Wyszukaj na dowolnej stronie internetowej informacje na temat Funduszu Spójności i określ:

- przyczyny powstania (grupa I),
- cele (grupa II),
- warunki pomocy (grupa III),
- kryteria podziału środków z FS dla poszczególnych państw (grupa IV),
- wielkość otrzymanych środków przez Polskę z tego funduszu (grupa V).

Sposób wykonania ćwiczenia

Aby wykonać ćwiczenie, powinieneś:

- 1) przeczytać dokładnie treść ćwiczenia,
- 2) zgromadzić informacje w grupach na określony temat,
- 3) zaprezentować zebrane informacje wg kolejności grup.

Wyposażenie stanowiska pracy:

- komputer z dostępem do Internetu,
- literatura zgodna z punktem 6 Poradnika dla ucznia.

4.8.4 Sprawdzian postępów

Czy potrafisz:	Tak	Nie
1) scharakteryzować gospodarkę zamkniętą?	☐	☐
2) przedstawić, na czym polega gospodarka otwarta?	☐	☐
3) scharakteryzować formy wymiany międzynarodowej?	☐	☐
4) przedstawić korzyści wynikające z handlu zagranicznego	☐	☐
5) wymienić rodzaje funduszy strukturalnych?	☐	☐
6) scharakteryzować poszczególne rodzaje funduszy?	☐	☐
7) rozróżnić działania objęte poszczególnymi funduszami?	☐	☐
8) przedstawić konkretny przykład wykorzystania środków finansowych danego funduszu na realizację konkretnego działania?	☐	☐

5. SPRAWDZIAN OSIĄGNIĘĆ

INSTRUKCJA DLA UCZNIĄ

1. Przeczytaj uważnie instrukcję.
2. Podpisz imieniem i nazwiskiem kartę odpowiedzi.
3. Zapoznaj się z zestawem pytań testowych.
4. Test pisemny zawiera 20 zadań i sprawdza Twoje wiadomości z zakresu gospodarowania na rynku zasobów, dóbr i usług.
5. Udzielaj odpowiedzi tylko na załączonej karcie odpowiedzi. Wskaż tylko jedną odpowiedź prawidłową. W przypadku pomyłki zakreśl błędną odpowiedź kółkiem i zaznacz ponownie odpowiedź poprawną.
6. Pracuj samodzielnie, bo tylko wtedy będziesz miał satysfakcję z wykonanego zadania.
7. Kiedy udzielenie odpowiedzi będzie Ci sprawiało trudność, wtedy odłóż jego rozwiązanie na później i wróć do niego, gdy zostanie Ci wolny czas.
8. Na rozwiązanie testu pisemnego masz 40 minut.

Powodzenia!

ZESTAW ZADAŃ TESTOWYCH

1. Odpływ pieniędzy z ruchu okrężnego stanowią:
  - a) oszczędności,
  - b) wydatki przedsiębiorstw,
  - c) dochody państwa,
  - d) oszczędności i podatki.
2. Do środków pracy zaliczamy:
  - a) maszyny i urządzenia,
  - b) surowce i materiały,
  - c) narzędzia i półfabrykaty,
  - d) wszystkie wymienione elementy.
3. Wzrost wartości nominalnej PKB oznacza:
  - a) wzrost ogólnego poziomu cen,
  - b) wzrost poziomu produkcji,
  - c) spadek dochodów w gospodarce,
  - d) wzrost wartości realnej PKB.
4. Rząd może regulować zatrudnienie w gospodarce przez:
  - a) skrócenie czasu pracy,
  - b) zatrudnienie w niepełnym wymiarze czasu pracy,
  - c) organizowanie robót publicznych,
  - d) obniżanie wieku emerytalnego.

5. Osoby, które najbardziej tracą na inflacji to:
  - a) kredytobiorcy,
  - b) osoby o stałych dochodach,
  - c) producenci wyrobów o popycie nieelastycznym,
  - d) posiadacze akcji.

6. Inflacja prowadzi do:
  - a) spadku dobrowolnych oszczędności,
  - b) wzrostu pozycji waluty krajowej,
  - c) poprawy bilansu płatniczego,
  - d) sprawiedliwego podziału dóbr.

7. Popyt na towary zależy od:
  - a) stopnia zaopatrzenia rynku,
  - b) administracji rządowej,
  - c) wysokości dochodów konsumenta,
  - d) wszystkich wymienionych przyczyn.

8. Popyt na pracownika w gospodarce rynkowej zależy od:
  - a) popytu na produkty i usługi,
  - b) wzrostu płacy realnej,
  - c) wysokości stóp procentowych w banku,
  - d) nagromadzonych oszczędności przez ludność.

9. Główną funkcją banku centralnego jest:
  - a) kredytowanie przedsiębiorstw,
  - b) kredytowanie instytucji centralnych,
  - c) regulowanie podaży pieniądza w obiegu,
  - d) kredytowanie ludności.

10. Stopa bezrobocia to stosunek liczby bezrobotnych do:
  - a) liczby pracujących,
  - b) liczby ludności ogółem,
  - c) liczby pracujących powiększonej o liczbę bezrobotnych,
  - d) liczby ludności pełnoletniej.

11. Do funduszy strukturalnych zaliczamy:
  - a) Europejski Fundusz Społeczny, Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej, Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Finansowy Instrument Orientacji Rybołówstwa,
  - b) Europejski Fundusz Społeczny, Europejski Fundusz Specjalny,
  - c) Europejski Fundusz Spójności, Europejski Fundusz Socjalny,
  - d) Europejski Fundusz Specjalny, Finansowy Instrument Orientacji Rybołówstwa.

12. Jeżeli wzrasta stopa inflacji, to stopa oprocentowania kredytu:
  - a) wzrasta,
  - b) maleje,
  - c) nie zmienia się,
  - d) nieznacznie maleje.

13. Operacje otwartego rynku to narzędzia polityki:
- fiskalnej,
  - monetarnej,
  - realnej,
  - monetarnej i fiskalnej.
14. W krótkim okresie inflacja podażowa prowadzi do:
- wzrostu poziomu cen w gospodarce przy jednoczesnym spadku realnego PKB,
  - wzrostu poziomu cen w gospodarce przy jednoczesnym wzroście realnego PKB,
  - spadku poziomu cen w gospodarce przy jednoczesnym spadku realnego PKB,
  - spadku poziomu cen w gospodarce przy jednoczesnym wzroście realnego PKB.
15. Gdy tempo wzrostu dochodu narodowego wynosi 5%, a przewidywana inflacja 9% to tempo podaży pieniądza w obiegu może wzrosnąć o:
- 17%,
  - 14%,
  - 10%,
  - 4%.
16. Gdy wzrost ceny danego dobra o 5% wywoła spadek wielkości popytu o 1%, wtedy popyt na to dobro jest:
- elastyczny,
  - mało elastyczny,
  - mieszany,
  - nieelastyczny.
17. W pierwszym kwartale 2006 r. stopa bezrobocia w Polsce wyniosła:
- 18,5%,
  - 15,5%,
  - 13,5%,
  - 10,5%.
18. Fundusz Pracy przeznaczony jest na:
- przyuczenie do zawodu,
  - zasiłki dla bezrobotnych,
  - zasiłki pielęgnacyjne,
  - refundację kosztów zatrudnienia bezrobotnych.
19. Produkt Narodowy Brutto różni się od produktu narodowego netto:
- zużyciem pośrednim,
  - kosztami pomocniczymi,
  - inflacją,
  - amortyzacją.
20. PKB jest miarą produkcji wytworzonej przez czynniki wytwórcze znajdujące się:
- na terenie danego kraju,
  - poza granicami kraju,
  - na terenie danego kraju i poza jego granicami,
  - na terenie danego kraju i na terenie krajów UE.

KARTA ODPOWIEDZI

Imię i nazwisko.....

Gospodarowanie na rynku zasobów, dóbr i usług

Zakreśl poprawną odpowiedź.

Nr zadania	Odpowiedź				Punkty
1	a	b	c	d	
2	a	b	c	d	
3	a	b	c	d	
4	a	b	c	d	
5	a	b	c	d	
6	a	b	c	d	
7	a	b	c	d	
8	a	b	c	d	
9	a	b	c	d	
10	a	b	c	d	
11	a	b	c	d	
12	a	b	c	d	
13	a	b	c	d	
14	a	b	c	d	
15	a	b	c	d	
16	a	b	c	d	
17	a	b	c	d	
18	a	b	c	d	
19	a	b	c	d	
20	a	b	c	d	
Razem:					

6. LITERATURA

1. Begg D., Fischer S., Darnbusch R.: Mikroekonomia. PWE, Warszawa 2003
2. Begg D., Fischer S., Darnbusch R.: Makroekonomia. PWE, Warszawa 2003
3. Biernacka M., Korba J., Smutek Z.: Podstawy przedsiębiorczości. OPERON, Gdynia 2005
4. Biernat B., Grobelna A., Warchim A.: Ćwiczenia z mikroekonomii. Edukator, Wrocław 2004
5. Biernat B., Grobelna A., Warchim A.: Ćwiczenia z makroekonomii. Edukator, Wrocław 2004
6. Dach Z., Szopa B.: Podstawy makroekonomii. PTE, Kraków 2004
7. Głąbicka K.: Integracja europejska. WSB, Radom 2001
8. Jarmołowicz W.: Ekonomia. Zagadnienia wybrane. WSZiB, Poznań 2005
9. Nojszewska E.: Podstawy ekonomii. WSiP, Warszawa 1996
10. Rekowski M.: Mikroekonomia. Poznań 2005
11. Sepkowska Z.: Przedsiębiorczość. Wprowadzenie do makroekonomii. WSiP, Warszawa 2001
12. Winiarski B.: Polityka gospodarcza. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001
13. Czasopisma: „Gazeta Prawna”, „Rzeczpospolita”, „Businessman”

Strony www:

www.mf.gof.pl

www.prawo.fin.pl

www.praca.gov.pl

strony wojewódzkich i powiatowych urzędów pracy